

UDK 661.8:929.7(497.5 Zadar)"13/14"(091)
661.8(497.5 Pag)"13/14"(091)
94(497.5 Zadar)"13/14"
Primljeno: 27. 2. 2015.
Prihvaćeno: 15. 11. 2015.
Izvorni znanstveni rad

Zadarsko plemstvo i sol u drugoj polovici 14. i početkom 15. stoljeća

Serđo Dokoza
Odjel za povijest
Sveučilište u Zadru
Mihovila Pavlinovića 1
23000 Zadar
Republika Hrvatska
E-adresa: sdokoza@net.hr

Rad analizira udio plemstva u proizvodnji i prodaji soli u Zadru u XIV. stoljeću. Utvrđen je položaj i broj solana pojedinih plemića te količina soli kojom se trgovalo. Načinjena je određena hijerarhija te je zaključeno tko su bili najveći i najvažniji solari među zadarskim plemstvom, koji su spadali u nešto manje, a koji u najmanje proizvođače odnosno trgovce solju. Utvrđen je način njihova funkcioniranja i na kraju je dan popis svih zadarskih plemića koji su se bavili solju, broj solana koje su posjedovali i količina soli kojom su trgovali.

Cljučne riječi: plemstvo, sol, trgovina, Zadar, Pag, Anžuvinci

U hrvatskoj je historiografiji već utvrđena važnost soli za dalmatinske gradove u srednjemu vijeku.¹ No, tek je u nekim gradovima arhivska građa toliko očuvana da se proizvodnja i trgovina solju može sustavno obrađivati. To se ponajprije odnosi na Zadar i na Dubrovnik. Najvažnije jadranske solane smatraju se one na *otoku* Pagu, koji je većim dijelom srednjega vijeka bio u sklopu zadarskoga distrikta. U literaturi se proizvodnjom i trgovinom solju s toga otoka prvi pozabavio

¹ Milena Gecić, "Dubrovačka trgovina solju u XIV. st.", *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 3 (1955): 95-153; Nikola Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina paškom solju do pada Paga pod mletačku vlast 1409. godine", *Pomorski zbornik* 1 (1963): 477-515; Tomislav Raukar, *Zadar u XV. stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1977); Raukar, "Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. st.", *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest 7-8* (1969 – 1970). Taj će se rad citirati prema autorovim radovima sabranima u knjizi: Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku* (Split: Književni krug, 2007).

Nikola Čolak.² No, nedostatak je njegova rada svojevrsna površnost jer nije koristio bogatu i neobjavljenu arhivsku građu. Potom je Tomislav Raukar na temelju cjelovite arhivske građe 14. i 15. stoljeća u dva navrata sagledao iskorištavanje soli na cijelome zadarskom području. U knjizi *Zadar u XV. st.* obradio je proizvodnju soli, dok je zadarskoj trgovini solju u 14. i 15. stoljeću posvetio poseban rad u kojemu je iscrpno opisao sustav trgovanja i sve one koji su se solju bavili. Obradio je kretanje cijena i kraljevskoga poreza na sol te uvjete za trgovinu i proizvodnju soli, posebno za razdoblje do 1409. godine, a posebno za prvo stoljeće mletačke vlasti. O proizvodnji i trgovini solju na području dubrovačke komune iscrpnu je studiju napisala Milena Gecić.³ U svome prikazu proizvodnje i prodaje paške soli u prošlosti Š. Peričić je, usredotočivši se uglavnom na novovjekovnu povijest, kroz razdoblje srednjega vijeka samo letimično prošao koristeći dotadašnju literaturu, prije svega ovdje već spomenute Raukarove i Čolakove radove.⁴ Sva su navedena istraživanja potvrdila da nijedan proizvod nije donosio toliko visoke profite kao sol.⁵

Dalji korak u proučavanju ove problematike bio bi pokušaj utvrđivanja udjela zadarskoga plemstva kao vodećega gradskog sloja u ovoj gospodarskoj djelatnosti, a zatim i utvrđivanje dobiti koju je ono od toga posla stjecalo. Nadalje, trebalo bi se utvrditi koji su se to plemićki rodovi i koji istaknuti pojedinci na bilo koji način bavili solju. U tu svrhu treba istražiti koliko su solana oni posjedovali, gdje su bile smještene i koliko su soli proizvodile, kako pojedinačno, tako i svi zajedno. Posebno bi trebalo utvrditi udio zadarskih plemića u trgovini solju i vidjeti s kolikom se količinom soli trgovalo.

Druga polovica 14. i početak 15. stoljeća, to jest od Zadarskoga mira 1358. godine do uspostave mletačke vlasti 1409. godine najvažnije je razdoblje u dalmatinskoj proizvodnji i trgovini solju. Doba je to nagloga gospodarskog uspona dalmatinskih komuna. Zadrani glavni izvor prihoda pronalaze upravo u vlasništvu nad paškim solanama i u trgovini solju iz koje izvlače velike profite i u tome im nije ravna nijedna komuna u Dalmaciji. S druge strane, na primjer Dubrovnik, akumulaciju temelji na rudnome bogatstvu zaleđa i pomorsko-trgovačkome posredništvu.⁶

Polet zadarske trgovine solju nakon 1358. godine omogućio je zadarskome gospodarstvu da se prvi put izrazitije odijeli od agrarno-stočarske osnove, koja je zbog prostranoga i plodnoga zaleđa bila vrlo snažna u ovome gradu. Za razliku

² Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina."

³ Gecić, "Dubrovačka trgovina."

⁴ Šime Peričić, "Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001).

⁵ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 283.

⁶ Raukar, "Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću", *Historijski zbornik* 23-24 (1980 – 1918): 166.

od trgovine vinom, uljem ili obrtničkim proizvodima pa i finim talijanskim tkaninama, koja je bila ograničena na bliže dijelove srednjovjekovne Hrvatske, sol prodire znatno dalje (Kotor, Drijeva i Brštenik, ali i u Bosnu i Srbiju).⁷

Taj se uspon odrazio i na cjelokupno zadarsko društvo, posebno na njegov gornji sloj, koji je zahvaljujući posjedovanju većega kapitala držao pretežan dio izvoza soli i pobirao glavninu profita.⁸ Do 1409. godine zadarski patricijat tvori premoćnu skupinu među vlasnicima solana na Pagu i u zadarskome distriktu, a tek od sredine 14. stoljeća počinje mu se pridruživati i ekonomski ojačani trgovački sloj zadarskih pučana.⁹ Uostalom, već je T. Raukar dokazao da su proizvodnja i trgovina solju glavni izvor akumulacije kapitala za zadarsko plemstvo, koje upravo na soli temelji ekonomski uspon u drugoj polovici 14. stoljeća i na početku 15. stoljeća.¹⁰

Koliko je Zadranima sol bila važna, najbolje potvrđuje činjenica da je Venecija odmah nakon preuzimanja vlasti 1409. godine odredbama o proizvodnji kao i carinskim sustavom prekinula tu jedinu nit kojom je Zadar bio povezan s trgovinom širih razmjera, onom koja je nadilazila lokalne okvire. Nakon toga od 15. stoljeća nadalje solane su gotovo potpuno izgubile na važnosti.¹¹

Dosadašnja istraživanja ipak nisu ustanovila koliko su zaista pojedine zadarske plemićke obitelji ili pojedinci sudjelovali u ondašnjoj trgovini solju i kolika im je bila dobit. Stoga je za poznavanje prihoda zadarskoga plemstva važno istražiti njihov udio u vlasništvu nad solanama i u trgovini solju u drugoj polovici 14. i početkom 15. stoljeća. Posebno je važno u cilju stjecanja određenoga stratigrafskog pregleda zadarskoga plemstva u ovome razdoblju utvrditi koje su osobe u tim poslovima vodile glavnu riječ i ostvarivale veće prihode.

Prije početka analize treba ukazati na dvojbe vezane uz termin "solana" (lat. *salina*), koji se sreće u izvorima. On označava dva pojma – ponajprije se koristi kao naziv za cjelovit kompleks područja na kojemu se vadi sol, u današnjemu smislu riječi, a zatim i kao naziv za pojedini kvadratni bazen od kakvih se svaka solana sastoji. Za oba značenja latinski jezik koristi samo jedan izraz – *salina*, koji se onda u hrvatskoj historiografiji doslovno prevodi sa *solana* ne vodeći računa o toj dvojnosti.¹² Redovito se u izvorima spominje na istome mjestu više solana jer je pojedini vlasnik najčešće imao više takvih bazena za proizvodnju soli. Izvori takav kompleks

⁷ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 283-284.

⁸ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 283-284.

⁹ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 208.

¹⁰ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 206

¹¹ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 283.

¹² Već je Raukar, govoreći o tehničkome ustrojstvu solana, istaknuo da se u historiografiji o tome malo pisalo pa kaže: "U zadarskoj građi XIII. i XV. st. uobičajeni naziv za bazen s morskom vodom je *salina*"; Raukar, *Zadar u XV. st.*, 211.

bazena rijetko nazivaju drugačije osim *saline*. Ponekad se susreće naziv *ograda*¹³ ili *presalia salinarum*.¹⁴ Tako i T. Raukar stoji pri hrvatskome prijevodu *solana* za latinski izraz *salina* i kada se govori o pojedinome bazenu za proizvodnju soli i kada je riječ o solani u cijelosti. Š. Peričić, pozivajući se na rad V. Fortunića,¹⁵ spominje pojam *solila*, što je primjeren hrvatski prijevod latinskoga termina *saline* kada se odnosi na pojedini bazen za proizvodnju soli. Tamo se kaže da su se *solila* (koja su obično nosila imena svetaca) također nazivala *kavedinama*, *palatama* i *guvnima*. Donosi i njihov opis pa kaže da su neka bila popločana i da se s njih *kupila bijela, čista sol* dakle bolje kakvoće od žute ili sive soli slabije kakvoće.¹⁶ Stoga bi *solilo* bila primjerena terminološka nadopuna kao naziv za samo jedan kvadrat ili polje u proizvodnji soli, a onda bi termin *solana* ostao naziv za cjelovito područje na kojemu se vadi sol. Ipak, zbog uvriježenosti termina *solana* kao prijevoda latinske riječi *salina* u dosadašnjoj historiografiji, a ponekad i u nemogućnosti da se ustanovi na što se točno pojedini naziv odnosi, i u ovome će se radu isti termin koristiti za oba pojma.

1. Na samome početku, radi relevantnosti budućih rezultata istraživanja, treba se osvrnuti na problem očuvanosti, a posebno jednostranosti izvora. Za to razdoblje u zadarskim dokumentima nisu sačuvani spisi nastali radom komunalnih organa vlasti. Tako, na primjer, nema odluka zadarskoga Velikog ili Malog vijeća, dok su sudski spisi i popisi daća tek fragmentarno sačuvani.¹⁷ Jedini cjelovitije očuvani arhivski fond druge polovice 14. stoljeća jesu *Bilježnici Zadra* pa se stoga uz njih veže najveći dio spoznaja iz toga razdoblja.¹⁸

Isto je tako važno koliki je stupanj očuvanosti tih spisa. Stoga treba znati da je u 14. stoljeću i u prvome desetljeću 15. stoljeća u ovome gradu djelovalo čak 69 bilježnika,¹⁹ a da su do danas sačuvani spisi samo njih 23, dakle tek jedna trećina.²⁰ Prema tome, iz skoro jedinoga izvora podataka za ovaj rad nedostaju dvije trećine spisa pa se u nastojanju razrješenja ove problematike moramo zadovoljiti tek uočavanjem trendova na temelju fragmenata sačuvanih u postojećemu izvornom materijalu. Do sličnoga zaključka došao je već i T. Raukar te ustvrdio da se

¹³ Državni arhiv u Zadru, Bilježnici Zadra (u daljem tekstu: HR-DAZd-31), Bilježnik Teodorus Prandino (u daljem tekstu TP), B.I, F.I. 272, 1412.

¹⁴ *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (u daljem tekstu CD.) VII, 27, 1291; Mirko Zjačić, Jakov Stipišić, *Spisi zadarski bilježnika knj. II.* (Zadar: Državni arhiv u Zadru, 1969. (u daljem tekstu SZB II.), 184; Raukar, *Zadar u XV. st.*, 211.

¹⁵ V. Fortunić, "Povjesničke crtice državnih solila u Stonu", *Dubrovački list* 13 (1927), br. 4: 2-3.

¹⁶ Peričić, "Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001).

¹⁷ To su fondovi u Državnome arhivu u Zadru: Veliki sudbeni dvor u Zadru (*Curia maior civilium jadransis*) (u daljem tekstu HR-DAZd-22) i *Datia et incantus civitatis Jadre* (u daljem tekstu HR-DAZd-19)

¹⁸ HR-DAZd-31.

¹⁹ Popis zadarskih bilježnika XIV. stoljeća donio je u Vitalino Brunelli, *Storia della citta di Zara* (Venezia: Istituto di arti grafiche, 1913), 543.

²⁰ Vidi popis u: Brunelli, *Storia*, 543.

zbog toga, na primjer, ne može pratiti razvoj solana ni njihovo širenje, promjene u vlasničkoj strukturi i slično jer bismo za to morali raspolagati s katasticima i popisima zadarskih solana.²¹

Najvažnija vrsta dokumenata među bilježničkim spisima vezana uz sol jesu kupoprodajni ugovori i oporuke, a njihov je nedostatak u tome što mogu pokazati samo tko posjeduje više, a tko manje solana, ali ne daju sigurnije podatke o njihovome stvarnom broju.²² Isto tako, može se pretpostaviti da – uslijed nedostatka dvije trećine bilježničkih spisa – ni kupoprodajni ugovori, a ni oporuke nisu očuvani u cjelini, što opet utječe na konačni rezultat istraživanja.

Premda necjelovita, mora se reći da je količina sačuvane građe u odnosu na daleko skromnije količine izvora za neke druge dalmatinske gradove ipak dovoljno velika da se stekne jasan uvid u problematiku vezanu za sol na zadarskome području.

2. Razvoj i širenje solana na zadarskome području, osobito na Pagu, i zadarsko vlasništvo nad njima može se sustavno pratiti od druge polovice 14. stoljeća. Solane na tome području vjerojatno vuku podrijetlo još iz antike, a već se u prvim dokumentima iz ranoga srednjeg vijeka spominju solane i njihovo iskorištavanje.²³

U 12. stoljeću također postoje brojni podaci o iskorištavanju soli na užemu zadarskom području.²⁴ Za solane na Pagu prvi sačuvani pisani spomen je u izvorima s početka 13. stoljeća.²⁵ Najstariji sačuvani svežnjići zadarskih bilježnika s kraja 13. stoljeća. ukazuju na razvijenu solarsku djelatnost, a isto tako često spominju Zadrane kao vlasnike solana na Pagu. Među njima se već tada navode neki zadarski plemićki rodovi kao što su: Carbon, Cotopagna, Ragno, Zadulin, Sloradis i drugi.²⁶ Fragmentarni su podaci i o trgovini odnosno izvozu soli, pogotovu s Paga.²⁷ Najstarija isprava o trgovini paškom solju je s konca 13. stoljeća, a ostale su iz prve polovice 14. stoljeća.²⁸

Svi podaci o toj gospodarskoj djelatnosti do sredine 14. stoljeća pokazuju da je trgovina upravo zadarskom solju vrlo rano zahvatila cijelu jadransku obalu. Kao potkrepa tome mogu služiti i podaci koje je M. Gecić prikupila u Dubrovačkome arhivu iz kojih se vidi da su Dubrovčani u prvoj polovici 14. stoljeća nabavljali sol

²¹ Raukar, *Zadar u XV. st.* 207.

²² Raukar, *Zadar u XV. st.* 207.

²³ Franjo Rački, ur., *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam* (Zagrabiae: Sumptibus Academiae scientiarum et artum, 1877), 26; Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 479-480.

²⁴ CD. II. 134, 214, 224, 277; Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 481-482; Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

²⁵ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 483.

²⁶ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 487-489.

²⁷ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 330; SZB. II. 141-42.

²⁸ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 329; Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 490.

u Zadru i Pagu te da se 1322. godine paška sol prodavala čak u Lješju.²⁹

3. Važno je utvrditi i mjesta na kojima su solane bile smještene. Već je rečeno da izvori ne omogućavaju stvaranje cjelovite predodžbe o svim takvim lokalitetima, posebno ne o njihovu širenju i razvoju ili pak promjenama u vlasničkoj strukturi.

Osim na Pagu zadarske su solane raspršene po cijelome otočnom i obalnom području zadarskoga distrikta. Sol se proizvodila gotovo u svakoj plićoj uvali.³⁰ Zato se u 14. i 15. stoljeću solane spominju na većini zadarskih otoka (Pašmanu, Ugljanu, Dugome otoku, Ižu, Molatu i tako dalje) te na brojnim lokalitetima na morskoj obali (u Biogradu, Turnju, Sukošanu) kao i na više lokaliteta u neposrednoj blizini Zadra (od Oštrog Rata na sjeverozapadu do otočića Sv. Klement na jugoistoku grada), ali i u susjednome ninskom distriktu (u Privlaci, Zatonu, Ninu, Ljubi i tako dalje).³¹

Na Pagu se najveći broj solana nalazi u plitkoj uvali jugoistočno od današnjega grada Paga. Uglavnom se kao njihovi vlasnici spominju zadarski plemići. Tu su po krajobrazu razbacane solane svih važnijih zadarskih plemićkih rodova i samo se u toj prostranoj i polupotopljenoj dolini mogu prema dokumentima nabrojati solane u vlasništvu 22 Zadrana na dvadesetak lokaliteta, ali budući da se najčešće ne spominje broj solana na pojedinim mjestima, teško se može reći koliko ih je svaki od njih posjedovao.³² Nazivi tih lokaliteta na kojima su solane u izvornome obliku glase: *Domogla ograda*,³³ *in confinio s. Andrije in Zapisca gomila*,³⁴ *in confinio ecclesie s. Helene*,³⁵ *confinio s. Eufemie*,³⁶ *in Zameth*,³⁷ *in confinio s. Michaelisin loco vocato Jesero*,³⁸ *in confinio s. Bartolomei*,³⁹ *in valle Demcicha*,⁴⁰ *in Ugrić*,⁴¹ *in Sen Stiphanus*,⁴² *in Jelovic*,⁴³ *prope Babin potoc*,⁴⁴ *in confinio S. Johanis*

²⁹ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 330.

³⁰ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

³¹ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

³² O lokalitetima paških solana na temelju građe XIII. i XIV. stoljeća piše Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 497, koji je prikupio i toponime sa solanama koji se spominju u tiskanim izvorima, a riječ je o prilično skromnome broju. T. Raukar ih je naveo samo okvirno: Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

³³ HR-DAZd-31. Bilježnik Johanese Casulis (u daljem tekstu JC.) B.I. F.1/1. f.22r.

³⁴ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.53r.

³⁵ HR-DAZd-31. PS.B.IV.F.93. f.10r.

³⁶ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.357r.

³⁷ HR-DAZd-31. Bilježnik Vanese Bernardi de Firmo (u daljem tekstu VBF.) B.I.sv.2.F.1.f. 85r.

³⁸ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 492; HR-DAZd-31. RM.E.3. f.73r.; HR-DAZd-31. VBF. B.I.sv.2.F.1. f.56v.

³⁹ HR-DAZd-31. VBF.B.I. sv.2. F.1.f.418r.

⁴⁰ HR-DAZd-31. Bilježnik Petrus Perencanus (u daljem tekstu PP.) B.I. F.11.f.9r.

⁴¹ HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.107r.

⁴² HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.107r.

⁴³ HR-DAZd-31. PP.B.I. F.16.f.10r.

⁴⁴ HR-DAZd-31. AR.B.III. F.X.f.20v.

de Cagnierich,⁴⁵ *in Studeno*,⁴⁶ *in confinio s. Johanis in loco vocato Zastudenac*,⁴⁷ *in loco vocato Duscalac*,⁴⁸ *in loco vocato Chinestan*,⁴⁹ *Cepilan*,⁵⁰ *Gilomce*⁵¹ i *Kandeva ograda*.⁵²

Osim paške uvale solane zadarskih plemića susreću se i na drugim mjestima na otoku: *Vlašić*,⁵³ *Povljana*,⁵⁴ *Dinjiška*⁵⁵ i *Vas prope Povljana*⁵⁶ te na lokalitetima uz koje ne stoji pobliza ubikacija: *s. Jacobus*,⁵⁷ *s. Maria*⁵⁸ i *Murvila*.⁵⁹

Na Dugome otoku spominju se solane u selu Punta (današnji Veli Rat), u mjestu Hume (*ad Puncatas in Hume*),⁶⁰ u selu Brbinj (*in loco Berbigno*),⁶¹ u selu Savar (*in Sauro*)⁶² i na lokalitetu *Zamisan*, koji nije poblize ubiciran (*in loco vocato Zamisano*).⁶³

Na otoku Pašmanu u mjestu *Zotus*,⁶⁴ u Kraljevcu (*in Chraglevac*)⁶⁵ i Garmi (*in Garma*),⁶⁶ zatim u Otusu,⁶⁷ u selu Banj na području crkve Sv. Luke (*in insula Bagni in confinio S. Luce*)⁶⁸ te na području Sv. Petra (*ad sanctum Petrum*)⁶⁹ i pored Ulice Sv. Petra (*prope calam s. Petri*),⁷⁰ zatim u selu Mali Ždrelac (*in insula Sdrelac*

⁴⁵ HR-DAZd-31. PS.BI.FIII.f.79r.

⁴⁶ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 493, 496.

⁴⁷ HR-DAZd-31. RM.F3.f. 39r.

⁴⁸ HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.I. f.100v.

⁴⁹ HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VI. f.196v.

⁵⁰ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 485.

⁵¹ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 492.

⁵² Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 492.

⁵³ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/3. f.94r.

⁵⁴ HR-DAZd-31. PP.B.I.F.8.f. 28r.

⁵⁵ HR-DAZd-31. AR. B.II.F.IV. f.35v.

⁵⁶ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.2.f.59v.

⁵⁷ HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.III. F.3. f.41r.

⁵⁸ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.I.f.86r.

⁵⁹ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 489.

⁶⁰ Izvorno stoji: *Chume*, HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.139v.

⁶¹ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 482; HR-DAZd-31. VBF. B.I. F.1.f. 21r.

⁶² HR-DAZd-31. AR.B.IV. F.2. f.53r.

⁶³ HR-DAZd-31. Bilježnik *Johanis de Trotis* (u daljem tekstu JT.), F. 1/2.f.2r.

⁶⁴ HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.3r. Vjerojatno se radi o toponimu Otus koji se spominje u kronici Paulusa de Paula. F. Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića, patricija zadarskoga", *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* 6 (1904): 38.

⁶⁵ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.31r.

⁶⁶ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.156r.

⁶⁷ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.31r.

⁶⁸ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f. 68r.

⁶⁹ HR-DAZd-31. PS.B.III.F.43. f.17r.

⁷⁰ HR-DAZd-31. PS.B.III.F.60. f.11r.

parvus),⁷¹ u selu Neviđane (*in loco vocato Neviane*),⁷² u selu Tkon (*in Thuno*)⁷³ i na nepoznatome lokalitetu *Jocum (ad Jocum parvum)*.⁷⁴

Na otoku Ugljanu, odnosno na otoku Sv. Mihovila, kako se najčešće imenovao u dokumentima, također se na nekoliko mjesta spominju solane: u selu Sutomišćica (*in insula s. Michaelis in confinio s. Eufemie*),⁷⁵ u selu Lukoran pored crkve Sv. Andrije (*in insula Lucorani ad s. Andream*).⁷⁶ Na području sela Kukljica solane se spominju na više mjesta kao što su Dušac i Murvica (*in Cuclice in Dulsac et Murvice*),⁷⁷ na današnjoj plaži Sabuša (*ad Salbussane in insula Cuclice*)⁷⁸ te na području crkve Sv. Petra u današnjemu selu Preko (*iuxta ecclesiam s. Petri*)⁷⁹ odnosno na mjestu koje se naziva Barkanj (*apud sanctum Petrum ad Barcagnum*).⁸⁰ Navode se i solane na lokalitetima bez bližega određenja, jednostavno – na otoku Sv. Mihovila (*in insula s. Michaelis*).⁸¹

Solane plemića registrirane su i na manjim otocima kakvi su Molat (*in insula Melade*),⁸² Škarda (*in insula Scharde*),⁸³ zatim na Kornatima na otočiću Lavsa (*in insula seu scopulo vocato Lapse*),⁸⁴ na otoku Ižu na lokalitetu zvanome Soline (*in insula Esii in loco vocato Saline*),⁸⁵ na Vrgadi⁸⁶ i na neubiciranome otočiću Dolac (*in scopulo vocato Dolac*).⁸⁷

Na kopnenome dijelu zadarskoga distrikta solane u vlasništvu plemstva spominju se u Biogradu,⁸⁸ Turnju,⁸⁹ Sukošanu⁹⁰ i u Bibinju,⁹¹ zatim na području ninskoga

⁷¹ HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VII.f.33v.

⁷² HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4. f.44v.

⁷³ HR-DAZd-31. RM. F.1.f.197v.

⁷⁴ HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.91r.

⁷⁵ HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 261v.

⁷⁶ HR-DAZd-31. PS.B.II.F.26.f.19r.

⁷⁷ HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VII.f.72r.

⁷⁸ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.2.f.152v.

⁷⁹ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4.f.101r.

⁸⁰ HR-DAZd-31. VBF. B.I. sv.2. F.1.f. 56v.

⁸¹ HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.III. F.2. f.43r.

⁸² HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.I. f.13r.

⁸³ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.298r.

⁸⁴ HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VII. f.128v.

⁸⁵ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f. 420r.

⁸⁶ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 481.

⁸⁷ HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.79v.

⁸⁸ HR-DAZd-31. PS.B.IV.F.64.f.24v.

⁸⁹ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

⁹⁰ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.304r.

⁹¹ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.58r

distrikta u Privlaci,⁹² Zatonu,⁹³ Ninu⁹⁴ i Ljubču⁹⁵ te na više lokaliteta u neposrednoj blizini Zadra – na zapadnome dijelu na području Punta Mike⁹⁶ i Dikla,⁹⁷ a na istočnome oko otočića Sv. Klementa⁹⁸ i crkvice Sv. Marine.⁹⁹

4. Svojedobno je i T. Raukar zaključio da bi za stjecanje sustavne predodžbe o paškim solanama bilo potrebno poznavati najvažniji element – broj solana. Bilježnički spisi nisu ni dovoljan ni odgovarajući izvor jer bi za to trebalo posjedovati katastike ili popise solana.¹⁰⁰ Ipak se mogu pokušati utvrditi neki parametri i na osnovi bilježničkih spisa. Od devedesetak plemićkih rodova, koliko ih je u Zadru bilo u srednjemu vijeku,¹⁰¹ u poslovima vezanima za sol u drugoj polovici 14. i početkom 15. stoljeća sreću se 97 članova iz 37 rodova.¹⁰²

Nije lako ustanoviti ni broj solana u vlasništvu pojedinih osoba. Naime, kao što je rečeno, bilježnički spisi, iako ih relativno često spominju, samo ponekad navode i njihov broj. To, naravno, na određeni način iskrivljuje i predodžbu o veličini i važnosti pojedinih sudionika u tome poslu.

Ipak, saberu li se sve izrijekom pobrojane solane u postojećim dokumentima, popis zadarskih plemića s najviše solana izgledao bi ovako:¹⁰³ Marin Matafar s čak 233 solane, Koža Begna sa 148, Krševan (*Cresscius*) Civalelli pokojnoga Grgura sa 126, Petar Nassi sa 126, Miho Nassi sa 106, Juraj Rosa 90, Ivan Nassi 78, Krševan (*Cresscius*) Civalelli pokojnoga Lovre sa 76, Ante Grisogono sa 67, spomenuti Juraj Matafar sa 63 solane, Benedikt Galelli sa 61, Augustin Bithe s 54, Miha Martinussi s 52, Ludovik Matafar s 50, Petar Ljubavac s 49, Šimun Cipriani s 49, Guido Matafar s 48 i mnogi drugi zadarski plemići s manjim brojem solana.¹⁰⁴

Međutim, to što su određeni plemići posjedovali solane još uvijek nije značilo da su oni bili i proizvođači soli. Na osnovi cijeloga niza podataka vidi se da je dio njih svoje solane davao u zakup i tako stjecao dobit od najma, a ne od prihoda iz soli. Zbog oskudnosti podataka nije moguće utvrditi u kojoj je mjeri davanje solana u zakup bilo rašireno, ali bi se prema malome broju sačuvanih primjera moglo zaključiti da ta pojava nije bila česta.

⁹² HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI. f.174r.

⁹³ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

⁹⁴ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

⁹⁵ HR-DAZd-31. PS.B.II.F.21.f.17v.

⁹⁶ HR-DAZd-31. PP.B.I.F.3.f. 25r.

⁹⁷ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 480; HR-DAZd-31. VBF.B.I.F.10.f. 147v.

⁹⁸ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/1. f.44v.

⁹⁹ HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.I. Sv.136v.

¹⁰⁰ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 207.

¹⁰¹ Dokoza, Serdo, Andreis, Mladen, *Genealogije zadarskog plemstva u srednjem vijeku* – (u pripremi).

¹⁰² Vidi tablicu na kraju teksta u prilogu 1.

¹⁰³ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹⁰⁴ Navedeni brojevi odnose se na solane u značenju "solila" kako je to ranije objašnjeno.

Među plemićima koji se više puta spominju da daju solane u zakup, predvodnik je Marin Matafar sa sedam sačuvanih ugovora o zakupu. U četiri ugovora (od toga su tri solane bile na Dugome otoku) nema spomena o broju solana, a prema ona tri preostala ukupno je u zakup dao 159 solana i to samo na Pagu. S obzirom da su u njegovu vlasništvu izbrojene 233 solane,¹⁰⁵ tih 159 predstavlja dvije trećine.

Za Petra Ljubavca ima pet sačuvanih ugovora o zakupu solana i to tri na Pagu i dva u Kornatima, na Lavsi.¹⁰⁶ Augustin Bithe s tri sačuvana ugovora također pripada u one koji su češće davali solane u zakup iako se ni u jednome ne navodi njihov broj.¹⁰⁷ Kod Mihe Rosa u malome broju dokumenata o njegovoj solarskoj djelatnosti čak su se sačuvala dva ugovora o davanju solana u zakup.¹⁰⁸ Isto je tako prema sačuvanoj dokumentaciji Marin Grisogono dva puta dao u zakup solane i to ukupno trideset na Pagu.¹⁰⁹

Solane koje se daju na obradu ne uzimaju u zakup samo pučani i okolno seosko stanovništvo nego i plemići, među kojima i neki istaknuti trgovci solju kao na primjer Benedikt Galelli koji se dvaput spominje da uzima na obradu čak sedamdeset solana¹¹⁰ ili pak Ivan Nassi s 34 solane u zakupu.¹¹¹

Zanimljivo je da se među tim malobrojnim vlasnicima solana u zakupu neka imena pojavljuju više puta i da se često radi i o istim solanama. Tako, na primjer, Petar Ljubavac u više dokumenata daje u zakup solane na otočiću Lavsi na udaljenim Kornatima,¹¹² a Saladin Saladinis na udaljenome otoku Molatu u zadarskome arhipelagu.¹¹³ Moglo bi se pretpostaviti da daleke solane i nisu bile privlačne pa su se teže davale u zakup, a i zakupci su se češće mijenjali.

Osim udjela u proizvodnji soli zadarskih plemića na osnovi broja solana u njihovu vlasništvu, može se također – na temelju kupoprodajnih ugovora – utvrditi i njihov udio u trgovini solju.¹¹⁴ Tu će se posebno obratiti pozornost na prodaju soli onih plemića koji su prethodno navedeni među većim vlasnicima solana jer se može smatrati da su takvi, barem jednim dijelom, prodavali vlastitu sol. Njih bi se, prema tome, moglo više povezati s proizvodnjom nego s trgovinom. Među takvim vlasnicima solana su: Koža Begna, Juraj Rosa, Miha Nassi, Ante Grisogono, Marin Matafar i Krševan Civalelli.¹¹⁵

¹⁰⁵ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹⁰⁶ HR-DAZd-31. PP.B.I.F.5.f.12v. 2.V.1367.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII.f.251r. 20.V. 1403.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII. f.297v. 20. XI. 1403.; HR-DAZd-31. PP.B.I. F.3. f. 51r. 1366.

¹⁰⁷ HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.46v. 3. XI. 1390.

¹⁰⁸ HR-DAZd-31. PP.B.I.F.16.f. 10r. 1372.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.16.f. 10v. 1372.

¹⁰⁹ HR-DAZd-31. PS.B.II.F.26.f.19r. 22.X.1386.; HR-DAZd-31. PS. BI. F.V. f.144r.

¹¹⁰ HR-DAZd-31. PP.B.I.F.11.f. 9r. 21.X.1369.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.46v. 3. XI. 1390.

¹¹¹ HR-DAZd-31. PP.B.I.F.17.f. 3a.v. 1372.

¹¹² HR-DAZd-31. PP.B.I.F.5.f.12v. 2.V.1367.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.3.f. 51r. 1366.

¹¹³ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.2.f.26r. 9.V. 1385.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.3.f.7v. 6. IV. 1386.

¹¹⁴ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹¹⁵ Vidi tablicu u prilogu 1.

Suprotno od njih mogu se svrstati oni zadarski plemići za koje nema podataka o posjedovanju većega broja solana, ali su zato brojni podaci o njihovoj trgovini solju. Takvi su otkupljivali sol najčešće od sitnih proizvođača, a zatim ju prodavali na veliko pa se zato mogu smatrati i izrazitim trgovcima solju. Ukupna količina kupljene i prodane soli najvažnijih među njima kretala se i po nekoliko desetina milijara¹¹⁶ pa ih se može smatrati i veletrgovcima solju. U takve se ubrajaju: Juraj Rosa, Bartul Qualis, Miha Rosa, Girard Carnaruto, Šime Detrico, Kolan Matafara, Frane Zadulin i drugi.¹¹⁷

Osim navedenih vlasnika brojnih solana, to jest proizvođača soli i spomenutih veletrgovaca, čitav je niz plemića koji su posjedovali ponešto solana pa su prodajom proizvedene soli sudjelovali u trgovini njome.¹¹⁸ Njihov je udio u ovoj djelatnosti znatno manji od ranije navedenih najvažnijih solara.

Uz broj solana važan je argument za utvrđivanje udjela u proizvodnji soli pojedinih obitelji i posjedovanje skladišta za sol, najčešće smještenih na Pagu pokraj solana. Vlasništvo nad skladištem upućuje na proizvodnju veće količine soli koja zahtijeva i odgovarajući smještaj, što bi vjerojatno značilo da je njegov vlasnik i veći proizvođač soli. U spisima se može u vlasništvu zadarskih plemića nabrojiti dvadesetak skladišta.¹¹⁹ Veći proizvođači imaju i po dva skladišta u vlasništvu ili najmu. To su bili neki članovi obitelji Begna,¹²⁰ Matafara,¹²¹ Nassisa,¹²² ali i Zadulina,¹²³ koji baš u tome razdoblju nemaju istaknutijega proizvođača ili trgovca solju.

5. Trebalo bi također upozoriti na činjenicu da u sačuvanim izvorima nema podataka o količini proizvedene soli za ovo doba pa historiografija raspolaže samo s količinama koje se spominju u kupoprodajnim ugovorima. Bez takvih osnovnih

¹¹⁶ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹¹⁷ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹¹⁸ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹¹⁹ Skladišta su imali svi važniji zadarski plemićki rodovi koji su se bavili solju kao što su: Begna (HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.114v. 12. III. 1391.; HR-DAZd-31. JT.F.2.f.76r. 5.VII. 1405.), Mazolus Fanfogna (HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.138v. 19. II. 1391.), Grisogono, (HR-DAZD-31. AR. B.I. Sv.III. F.3. f.41r. 8. XII. 1388.), Ljubavac (HR-DAZd-31. AR. B.2.F.IV. f. 98v.11. III. 1390.), Matafari (HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f. 13r. 19. VIII. 1386.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.53r. 5. II. 1382.), Nassi (HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.53r. 5. II. 1382.); Pečar (HR-DAZd-31. PS.BII.F.12.f.21v.), Petrico (HR-DAZd-31. VBF.B.I.F.4.f. 85r. 1390.), Qualis (HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f. 13r. 19. VIII. 1386.), Rosa (HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.135r. 28. V. 1391.; HR-DAZd-31. PP.B.I.E.5.f. 9r. 23. IV. 1367.), Soppe (HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.135r. 28. V. 1391.), Viticor (HR-DAZd-31. VBF.B.I.F.4.f. 85r. 1390.), Zadulin (HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.81v.30. IX. 1391.; VBF.B.I.F.4.f.42r. 13.XI.1375.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 310r.) i Civalelli (HR-DAZd-31. VBF.B.I.F.4.f.42r.13.XI.1375.)

¹²⁰ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.114v. 12. III. 1391.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.115r. 12. III. 1391.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.2.f.76r. 5.VII. 1405.

¹²¹ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f. 13r. 19. VIII. 1386.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.53r. 5. II.1382.

¹²² HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.53r.5. II. 1382.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII. f.181r. 1402.

¹²³ HR-DAZd-31. AR.B.V. Sv.III. F.4.f.81v. 30.IX.1391.; HR-DAZd-31. VBF. B.I. F.4.f.42r. 13.XI.1375.; HR-DAZd-31. VBF.B.I. sv.2. F.1. f. 310r.

spoznaja ne može se utvrditi ni tko su bili važniji proizvođači soli. Ipak, do nekih zaključaka, barem okvirnih, može se doći posredno. Ako se usporedi broj solana u vlasništvu pojedinoga plemića s količinom soli koju je iznio na tržište, može se doći i do određene količine proizvedene soli. Pritom, naravno, treba isključiti sol koju dotični nije proizveo nego je eventualno kupio i s njom trgovao. Dakle, koristeći navedena tri parametra, broj solana i količinu prodane soli te odbijajući od toga kupljenu sol, može se okvirno ustanoviti količina soli proizvedena u njegovim solanama.

Pritom treba također imati na umu činjenicu da se samo na Pagu proizvodila količina soli koja je znatno nadmašivala lokalne potrebe. Prema jednome podatku s početka 15. stoljeća iza 1409. godine izvoz s Paga bio je između 240 i 260 milijara odnosno 240 000 do 260 000 modija.¹²⁴ (Prema T. Raukaru jedan zadarski modiji iznosio je 81,5 kg.¹²⁵) Stoga je najveći dio te velike proizvedene soli na koncu morao završiti izvan Zadra jer je za zadovoljenje gradskih potreba očito bio dovoljan znatno manji dio. Zato se može reći da se zapravo proizvodilo “za izvoz.” U skladu s tim moglo bi se zaključiti da se svi sačuvani kupoprodajni ugovori za sol odnose ili na njezin otkup od proizvođača ili pak na njezinu preprodaju među trgovcima do onoga tko će ju izvesti na neko vanjsko tržište.¹²⁶ Iz zadarskih bilježničkih spisa najčešće se ne vide konačna odredišta izvezene soli jer su se kupoprodajni ugovori sklapali u mjestu prodaje, dakle tamo gdje je sol izvezena, pa takvi poslovi nisu ostavljali traga u zadarskim dokumentima.¹²⁷ Zbog toga, premda je najveći dio soli namijenjen izvozu, rijetki su dokumenti u zadarskim izvorima iz kojih se nešto o tome može doznati.

Za jedan dio izrazito bogatih vlasnika solana može se uočiti kako gotovo da ne postoje podaci o njihovoj prodaji proizvedene soli. Stoga se nameće pitanje što je bilo s onom, zasigurno ne malenom, količinom soli koja se svake godine proizvodila u njihovim mnogobrojnim solanama. Osim opisane necjelovitosti izvora, zbog čega će zasigurno dio odgovora na to pitanje zauvijek ostati izgubljen, drugo moguće objašnjenje bilo bi da su takvi proizvođači svoje velike količine soli prodavali izravno trgovcima na veliko već pri njezinome pobiranju na solanama na Pagu te da se ta sol nikada nije pojavila na zadarskome gradskom tržištu gdje bi bila registrirana u kupoprodajnim ugovorima. To bi zasad bio najuvjerljiviji odgovor na pitanje o sudbini soli s brojnih solana Jurja Matafara, Maura Grisogona,

¹²⁴ Jean Claude Hocquet, “La fiscalite du sel au service du pouvoir colonial de Venise en Dalmatie (XV. – XVI. siecles)”, *Acta historico-oeconomica* 21 (1994).

¹²⁵ Raukar, “Zadarska trgovina solju”, 350.

¹²⁶ Podaci o tom trgovanju nalaze se u tablici u prilogu 1. u rubrikama o kupnji i prodaji soli pojedinih plemića.

¹²⁷ O pravcima prodaje zadarske soli, vidi Raukar, “Zadarska trgovina solju”, 343-349.

Ivana Petrica, Petra Ljubavca i drugih,¹²⁸ a ujedno i objašnjenje zbog čega o toj soli nema podataka u sačuvanim zadarskim izvorima.

Prema broju solana, posjedovanju skladišta i podacima o prodaji ili kupnji soli pokušat će se okvirno odrediti važniji zadarski proizvođači, a isto tako i važniji trgovci solju. Međutim, o njihovoj dobiti na osnovi podataka iz bilježničkih izvora nije moguće govoriti.¹²⁹

6. Prema već spomenutome kriteriju, po kojemu su u ovome radu podijeljeni, neki spomenuti zadarski plemići više su vlasnici soli i proizvođači, a neki više trgovci solju. Tako bi s jedne strane stajao Marin Matafar s već spomenute 233 solane¹³⁰ i s još nekoliko spomena bez navoda broja te s vrlo oskudnim podacima o trgovini solju, koji se nikako ne može svrstati među trgovce solju. Nešto drugačiji primjer bio bi Koža Begna, također jedan od najvećih proizvođača soli sa 148 zabilježenih i nekoliko neizbrojanih solana, koji je, međutim, za razliku od Marina Matafara, znatno više nazočan na tržištu solju gdje je također kupovao i prodavao i tuđu sol u znatnim količinama.¹³¹ Njihova je suprotnost najveći zadarski trgovac toga razdoblja Juraj Rosa, koji se posebno istaknuo u trgovini solju. Mnogobrojni ugovori o kupnji i prodaji znatnih količina soli govore da se radi o trgovcu koji je u svojim poslovima baratao velikim kapitalom.¹³²

Brojni dokumenti s podacima o djelatnosti ove trojice ukazuju na golem kapital koji se vrti i u solanama i u trgovini solju. Oni dopuštaju i pobliže sagledavanje stvarnih okvira i dosega njihove poslovne djelatnosti u solarstvu.

Marin Matafar s najvećim brojem solana zasigurno bi se trebao smatrati najvećim vlasnikom solana u Zadru. Sve su smještene na otoku Pagu, osim dvije na Pašmanu i na Dugome otoku. Na Pagu se spominju u okrugu Sv. Andrije,¹³³ kod Sv. Eufemije,¹³⁴ Sv. Stjepana,¹³⁵ zatim na lokalitetu Demčića ograda,¹³⁶ u Dinjiškoj,¹³⁷

¹²⁸ Tu spadaju svi oni primjeri u tablici u prilogu 1. kojima je odnos između broja solana i količine prodane soli izrazito veći u korist solana.

¹²⁹ Već je Raukar zaključio da su cijene bile vrlo neujednačene i doživljavale su nagle promjene iz godine u godinu čak i do dvostruke vrijednosti (Raukar, "Zadarska trgovina solju", 349-354). Ako se tome pridoda malobrojnost kupoprodajnih ugovora za pojedine osobe i podataka o cijenama u njima, može se zaključiti da dobit nije moguće utvrditi.

¹³⁰ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹³¹ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹³² Općenito o njegovoj trgovačkoj djelatnosti govori Raukar (Raukar, *Zadar u XV. st.*, 206-220), a posebno je donio podatke o trgovini solju u spomenutoj raspravi o soli. Raukar, "Zadarska trgovina solju", 334-336.

¹³³ HR-DAZd-31. JC. B I. F.1/2. f. 53r. 5. II. 1383.

¹³⁴ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f. 53r. 5. II. 1383.

¹³⁵ HR-DAZd-31. AR. B.II. F.VI. f.107r. 11. X. 1392.

¹³⁶ HR-DAZd-31. PP. B.I.F.11.f. 9r. 21.X. 1369.

¹³⁷ HR-DAZd-31. AR. B.2.f.IV. f.35v. 28. VIII. 1389.

na mjestu Ugrić¹³⁸ i u uvali Sv. Križa.¹³⁹ Na Dugom su otoku njegove solane u selu Punta, u već spomenutom mjestu Hume¹⁴⁰ i na Pašmanu u mjestu Zotus.¹⁴¹ Uz solane je na Pagu posjedovao i skladište.

Međutim, već je rečeno da je više od dvije trećine solana (159) davao u zakup pa se čini da se nije mnogo angažirao u poslu oko soli. Budući da je najvjerojatnije većinu prihoda od soli stjecao od zakupa solana, ne može se ubrojiti u velike proizvođače soli. Time se može objasniti i njegovo slabo pojavljivanje u trgovini solju gdje postoji tek jedan sačuvani ugovor o prodaji jednoga milijara soli, što je zaista skromno.¹⁴² Nameće se pitanje što je bilo s onom preostalom trećinom solana (oko 74) za koje se ne zna da su bile u zakupu. Budući da nema podataka, moglo bi se tek pretpostaviti da je to Marin Matafar vrlo vjerojatno rješavao poput drugih proizvođača koji su morali veće količine soli plasirati na tržište te je izravno prodavao sol trgovcima na veliko odmah na izlazu iz solane. Tako bi se jedino mogao objasniti nedostatak pisanoga traga u zadarskome notarijatu.

Za razliku od Marina Matafara Koža Begna je uz Jurja Rosu jedan od najvažnijih zadarskih poslovnih ljudi toga doba uopće,¹⁴³ koji je u poslove vezane za sol uložio velik kapital i pripada vodećim osobama u toj djelatnosti. Brojni su dokumenti vezani uz njegove solane,¹⁴⁴ a registrirana su i dva skladišta u njegovu vlasništvu te jedno koje je bilo unajmljeno (sva na Pagu), što govori o potrebi za smještajem velikih količina soli.¹⁴⁵ Zanimljivo da najveći broj dokumenata koji se odnose na njegove solane govori isključivo o Kožinoj kupnji novih solana i to u velikome broju, dok o starima skoro da nema ni spomena. To bi, dakako, upućivalo na širenje poslova vezanih uz sol, odnosno na povećavanje proizvodnih kapaciteta. No, izostanak podataka o starim solanama koje je posjedovao prije kupnje novih, ali i o njihovu broju i smještaju, daju prostora nagađanjima o ukupnome broju Kožinih solana koji je svakako trebao biti pozamašan. Njegove su solane većim dijelom smještene na Pagu na raznim lokalitetima: u mjestu zvanom Jolac,

¹³⁸ HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VI. f.107r. 11. X. 1392.

¹³⁹ HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f. 57.r. 30. XI. 1388.

¹⁴⁰ Izvorno: *Chume*, HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.139v. 17. III. 1396.

¹⁴¹ HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.3r. 29. III. 1392.

¹⁴² HR-DAZd-31. PP. B. I/2. 3. 17. V. 1366.

¹⁴³ Podrobniji njegov udio u pojedinim gospodarskim granama obradio je Raukar, *Zadar u XV. st.* govoreći posebno o svakom od njih.

¹⁴⁴ Signature su solana: CD. XV. 236. 10. X. 1376.; HR-DAZd-31. PP.B.I. FI/8, 34v.1367.; CD.XIV.89. 12. IX. 1367.; HR-DAZd-31. JT.B.I. F.II. 98v-99r. 3. V.1406.; HR-DAZd-31. JT.B.I. F.II. 98v-99r. 25.VII. 1406.; HR-DAZd-31. TP.B.I, F. I. 133v, 24. X. 1411.; HR-DAZd-31. TP.B.I, F. I. 306r, 1. XI. 1412.; HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.83r. 19. XII. 1389.; HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.115r. 12. III. 1391.; HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.139v. 17. III. 1395.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.353r. 10.XI. 1402.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.357r. 24. XII. 1402.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.F.14.f. 207v. 1396.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.8.f. 31v. 4.XII. 1367.; HR-DAZd-31. PS.BI.F.III.f.79r. 12.V.1404.

¹⁴⁵ HR-DAZd-31. AR.B.V.FI.f.114v. 12.III.1391.; HR-DAZd-31. AR.B.V.FI. f.115r. 12.III. 1391.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.2.f.76r. 5.VII.1405.

u okrugu crkve Sv. Stjepana, u okrugu Sv. Eufemije, u Zametu, na položaju Belveder u okrugu Sv. Eufemije i u okrugu Sv. Ivana od Kanjerića.¹⁴⁶ Osim na Pagu spominju se još na Dugome otoku, na sjeverozapadnome dijelu u selu Punte i na lokalitetu Hume.¹⁴⁷ Upravo se kod Kože Begne broj solana na pojedinim mjestima vrlo rijetko navodi tako da je više spomena njegovih solana bez naznake broja nego pobrojanih. Samo ovih drugih ima 148.¹⁴⁸

Već je u prikazu izvora bilo spomena o tek dvanaest sačuvanih ugovora o Kožinim prodajama soli u četrdeset godina bavljenja tom djelatnošću¹⁴⁹, ali ih je zsigurno moralo biti znatno više. Međutim, činjenica je da je u tih dvanaest ugovora prodao približno 55 milijara soli, što je golema količina, svjedoči da se radilo o zaista velikome trgovcu. Iznos količine soli se po pojedinome ugovoru kreće se od petsto modija pa do 16,5 milijara soli, s time što nekoliko ugovora nema naznačenu količinu.¹⁵⁰

Koža Begna je, osim vlastitom, trgovao i kupljenom solju. Količina kupljene soli nije zanemariva jer ukupno iznosi gotovo devet milijara.¹⁵¹ Međutim, to je ipak tek šestina od 55 milijara prodane soli. Stoga se može zaključiti da je najvećim dijelom prodavao vlastitu sol sa solana u njegovu vlasništvu (najmanje 148 nabrojanih), dakle da je kod Kože zastupljenija proizvodnja nego trgovina solju.

O razmjerima njegove poslovne djelatnosti govori i to da je trgovao uglavnom s najvažnijim trgovcima toga doba kao što su najpoznatiji Firentinac u Zadru Petar

¹⁴⁶ In *Jolac* HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.115r. 12. III. 1391.; in *confinio s. Stephani*, HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.353r. 10.XI.1402.; in *confinio s. Eufemie*, HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.357r. 24. XII. 1402.; in *Sameth*, HR-DAZd-31. VBF. B.I.sv.2.F.1.f. 85r. 9. III. 1400.; in *Belueder in confinio s. Heufemie* HR-DAZd-31. PP.B.I.F.8.f. 31v.4.XII.1367.; in *confinio S. Johanis de Cangierich*, HR-DAZd-31. PS. B.I.F.III.f.79r. 12.V. 1394.

¹⁴⁷ In *insula magna ad Puncatas ... in loco vocato Chume*, HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.139v. 17. III. 1396.

¹⁴⁸ Vidi tablicu u prilogu 1

¹⁴⁹ Signature su tih ugovora: HR-DAZd-31. JT. B.I. F.II. 98v-99r. 3. V.1406.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.II.97. 1406.; HR-DAZd-31. AR. B. I. F. III/1 13. VI. 1387.; HR-DAZd-31. PP. B.I/13, 17-17v. 31. I. 1371.; HR-DAZd-31. TP. B.I. FI. 254. 11. V. 1412.; HR-DAZd-31. TP.BI. FI. 256, 18. V. 1412.; HR-DAZd-31. PS. B.II.F.13.f.13r. 18. V. 1379.; HR-DAZd-31. PS. B.II.F.16.f. 10r. 19. I. 1381.; HR-DAZd-31. PS. B.II.F.28.f.2.v. 28. II. 1388.; HR-DAZd-31. AR.B.IV. F.4.f.34v. 14. VI. 1387.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.389v. 21. IV. 1389.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.1/2.f.25r. 9. VII. 1404.

¹⁵⁰ U pokušaju da se ustanovi o kolikim se količinama soli radi u današnjim mjerama (kilogramima), nailazi se na problem razlike u veličini pojedinih srednjovjekovnih mjera na lokalnoj razini, gotovo za svaku pojedinu dalmatinsku komunu i to historiografija još nije potpuno razriješila. Tako T. Raukar kaže za modij – kao osnovnu jedinicu za sol – da postoji samo jedan podatak koji pokazuje veličinu zadarskoga modija prema kojemu on iznosi oko 81,5 kilograma. (Raukar, “Zadarska trgovina solju”, 349-350). Prema tome bi jedan milijar (tisuću modija) iznosio 81,500 kg (81,5 tona) soli, što se ipak čini malo prevelikom količinom. Prema takvim mjerilima spomenutih 16,5 milijara soli, koje je Begna jednom prodao, iznosilo bi 1.344.750 kg (odnosno 1344,75 tona), što je ipak prevelika količina za samo jedan trgovački posao povezan sa solju. Tome bi išla u prilog i činjenica da bi tadašnji prijevoz takvih količina soli, morem (u brodovima koji su imali nosivost od nekoliko stotina modija) ili kopnom (uz pomoć stoke) bio praktično nemoguć. Stoga se nameće pitanje vjerodostojnosti toga jedinog podatka koji govori o veličini zadarskoga modija.

¹⁵¹ Vidi tablicu u prilogu 1.

Monetar¹⁵² i trgovac Juraj Rosa.¹⁵³ Upravo je tomu posljednjemu godine 1406. uz ostalo prodao i pravo na izvoz (*tracta*) šezdeset milijara soli za tri tisuće dukata.¹⁵⁴ Već je T. Raukar utvrdio da bi se od svih zadarskih trgovaca u 14. i 15. stoljeću samo zadarski plemić Juraj Rosa mogao svrstati u kategoriju krupnih trgovaca koji su i u inozemstvu razvili snažnu poslovnu djelatnost.¹⁵⁵ Gotovo sav poznati arhivski materijal o njegovoj vezi sa solju govori o trgovini na veliko.¹⁵⁶ Jurjeva je trgovina solju znatno nadmašila sve ostale u toj djelatnosti. To pokazuje i brojnost sačuvanih trgovačkih ugovora – dok su kod drugih vrlo rijetki, kod njega ih je sačuvano na desetine (tridesetak).¹⁵⁷ Tome valja pridodati i velike količine soli koje su prošle kroz njegove ruke u doba dok je bio kraljev dužnosnik za porez na sol i tridesetine (od 1395. do 1398. godine). Iz tih se ugovora može zaključiti da je jednak broj onih koji se odnose na kupnju i na prodaju soli. No, kada se pogleda spomenuta količina, vidi se da je gotovo dvostruko više soli prodano (43,2 milijara) nego kupljeno (24,5 milijara).¹⁵⁸ To bi pak upućivalo na zaključak da je razlika u količinama bila iz njegovih solana i da se uz trgovinu bavio i proizvodnjom soli. Svojedobno je T. Raukar iznio da je Juraj Rosa ne samo veliki trgovac nego i proizvođač soli, dakle vlasnik brojnih solana.¹⁵⁹ No, kada se pogledaju svi sačuvani podaci, dolazi se do zaključka da se pri spominjanju njegovih solana u velikome dijelu dokumenata govori uvijek o istih dvadeset solana koje se nalaze na Pagu, na

¹⁵² O njemu vidi, Raukar, “Zadarska trgovina solju”, 332, HR-DAZd-31. PS. B.II.F.16.f. 10r. 19. I. 1381.; HR-DAZd-31. PS. B.II.F.28.f.2.v. 28. II. 1388.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4.f.34v. 14. VI. 1387.

¹⁵³ HR-DAZd-31. JT. B.I.F.II.97v, 24,VII. 1406.; HR-DAZd-31. JT.B.I. F.II. 98v-99r. 25,VII. 1406.

¹⁵⁴ Raukar, *Zadar u XV.st.*, 216; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.II.97, 24,VII. 1406.

¹⁵⁵ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 280. Tu je uz bavljenje trgovinom solju podrobnije obrađena cijela gospodarska djelatnost Jurja Rose.

¹⁵⁶ Sve dokumente vezane za trgovinu solju obradio je Raukar, “Zadarska trgovina solju”, 334-336.

¹⁵⁷ Signature su tih ugovora: HR-DAZd-31. PS.B.II/32. 15v 1390.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VII.115.1399.; HR-DAZd-31. PS.B.IV./91. 11.IV.1402.; HR-DAZd-31. PS. B.II./32, 16v, 6.IV.1390.; HR-DAZd-31. PS. B.III./46. 8.XI. 1393.; HR-DAZd-31. JC.BI.F.II/2,24v, 3.IX.1400; HR-DAZd-31. JC.BI.F.II/2, 28r. 6.XI. 1400.; HR-DAZd-31. AR.B.III. F.VIII. 4.II.1404.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII. 25.XI. 1402.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII. 7.XII.1402.; HR-DAZd-31. JC, B.I. F.II/3, 6r. 18.I.1404.; HR-DAZd-31. VBF, B.I.F.II/5, 452, 28.IV. 1404.; HR-DAZd-31. JC.BI. F.II/3, 24v, 20.VI.1408.; HR-DAZd-31. TP.BI.F.I. 209, 16.II. 1413.; HR-DAZd-31. PS.B.II.F.32.f. 10v. 22.III.1391.; HR-DAZd-31. PS.B.III.F.62. f.8v. 1396.; HR-DAZd-31. VBF.B.I. F.6. f.108r. 1390.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII. f.24v. 16. II. 1402.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII. f.117v.17. IV. 1402.; HR-DAZd-31. AR.B.III. F.VIII. f.131v. 20. VI. 1402.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F. 2/3f.1r. 5. IX. 1402.; HR-DAZd-31. VBF. B.I. sv.2.F.1.f. 326v. 1402.; HR-DAZd-31. PS.B.IV.F.92. f.14r. 1402.; HR-DAZd-31. PS. B.IV. F.92.f.7r. 27. VI. 1402.; HR-DAZd-31. PS. B.IV.F.93. f.14v. 1402.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.1/1.f.8v. 2.VIII. 1404.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.1/2.f.61r. 13. II. 1405.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.2.f.16r. 29. IX. 1404.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.2.f.21v.28. X. 1404.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.2. f.26r. 2.XI. 1404.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.2.f.84v. 2. X. 1405.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.2.f.98v. 3. II. 1406.

¹⁵⁸ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹⁵⁹ Raukar tvrdi da je Juraj Rosa između 1390. i 1406. godine kupio četrdeset, a prodao 61 solanu i da je njegovo stvarno posjedovanje solana bez sumnje bilo mnogo opsežnije. Raukar, *Zadar u XV. st.*, 209.

lokalitetu Sv. Stjepana u Paškoj uvali.¹⁶⁰ Također je i isti kontekst u kojemu se spominju. Nije povezan s proizvodnjom soli nego s nizom razmirica oko tih solana između Jurja i udovice njegova pokojnog brata Šimuna. Ne ulazeći u tijek spora može se zaključiti da je najveći dio spominjanja solana vezanih uz Jurja Rosu odnosi upravo na te solane, dok o drugima koje su u njegovu vlasništvu nema mnogo podataka. Prema tome može se zaključiti da je broj solana u njegovu vlasništvu znatno manji od broja koji je Raukar pretpostavljao.

Ostale se solane Jurja Rose spominju tek u nekoliko dokumenta. Jedan se odnosi na šesnaest solana na Pagu na lokalitetu Jelovac.¹⁶¹ Drugi na kupnju 26 solana na Kornatima, na otočiću Lavsa 1399. godine za 53 dukata,¹⁶² a treći na prodaju 28 solana na Pagu 1407. godine Koži Begni.¹⁶³ Tako se na koncu u njegovu vlasništvu može nabrojiti devedesetak solana, što ipak nije zanemariv broj. Osim toga kao važan trgovac solju imao je i skladište na Pagu.¹⁶⁴

Kada je u procesu obnove kraljevske vlasti nad Hrvatskom i Dalmacijom kralj Sigismund odlučio ponovno podrediti instituciju za prikupljanje poreza na sol i tridesetinu, koja je u međuvremenu pala u ruke pojedinih općina, smijenio je općinske činovnike i na njihovo mjesto postavio svoje ljude. To su bili Damjan Nassi i Juraj Rosa,¹⁶⁵ dva zadarska plemića koja su dobila nadzor nad svim poslovima vezanim za taj porez na razini cijele Dalmacije. Tada je Juraj Rosa kao iskusan trgovac solju za partnera dobio Damjana Nassisa, osobu koja nije imala mnogo dodirnih točaka s poslovima oko soli, ali je bio vrlo iskusan diplomat i sasvim sigurno odan kraljev čovjek.¹⁶⁶ U tri godine njihova službovanja dokumenti pokazuju kako je Juraj Rosa, obavljajući činovničke poslove za kralja, zapostavio osobne poslove, posebno trgovinu solju¹⁶⁷ pa iz toga razdoblja nije sačuvan nijedan kupoprodajni ugovor za sol.¹⁶⁸

Nakon kraja mandata 1398. godine poslovi ponovno pokazuju napredak Jurjeve trgovačke djelatnosti u kojoj sol ima važnu ulogu. U više navrata kupuje velike količine, a spominje se i njegovo trgovanje solju u Drijevimama (*in foro Narenti*).¹⁶⁹

¹⁶⁰ HR-DAZd-31. 27.XI. 1390.VBF.B.I.F.4.f.49r.; HR-DAZd-31. 23. VIII. 1394.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f. 222v. 25. VIII. 1394.; HR-DAZd-31.AR.B.II.F.VI.f. 222v.1402.; HR-DAZd-31.VBF.B.I. sv.2. F.1.f. 297v. 298r.

¹⁶¹ HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.7r. 19. IV. 1391.

¹⁶² HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VII.f.128v. 25. I.1401. Za cijene solana vidi Raukar, *Zadar u XV. st.*, 210.

¹⁶³ HR-DAZd-31. JT.F.2. f. 99r. 25.VII. 1407.

¹⁶⁴ HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.75v. 11. VI.1392.

¹⁶⁵ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 311.

¹⁶⁶ Udio u ondašnjim političkim zbivanjima koji ga označava kao Sigismundova čovjeka sustavno iznosi zadarski kroničar Paulus de Paulo. Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića."

¹⁶⁷ O djelovanju Jurja Rose kao kraljeva tridesetničara za Dalmaciju vidi Raukar, "Zadarska trgovina solju", 311-313.

¹⁶⁸ Vidi bilješku br. 157. sa signaturama njegovih ugovora o prodaji soli.

¹⁶⁹ HR-DAZd-31. AR. B.III. F.VIII. 24v. 16. II. 1401; HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VII.f. 115r. 7.X. 1399.; HR-DAZd-31. JC.BI.F.II/3, 24v, 20.VI.1408.

Čini se da je upravo taj smjer izvoza soli za njega bio vrlo važan premda o tome ima malo podataka. Naime, iz jednoga dokumenta doznajemo da je upravo u Drijevimama imao svoga faktora, što je već viša razina trgovačke djelatnosti. To je osoba koja ga je zastupala i kojoj je on brodom na ušću Neretve slao sol, a ovaj ju je dalje prodavao.¹⁷⁰

U tome se razdoblju zbilila i jedna od najunosnijih trgovačkih operacija solju. Zapravo je to bio zajednički posao sa zadarskom općinom u koji je Juraj uložio 25 milijara, a općina drugih 25, a sve su namjeravali prebaciti preko Jadrana i prodati na Apeninskome poluotoku.¹⁷¹ Osim toga, 1407. godine sklapa trgovačku kompaniju s Pandolfom III. Malatestom, knezom Fana, Brescie i Bergama te njegovim bratom Karlom, knezom Pescare, a to je društvo trgovalo velikim količinama soli s Paga.¹⁷² Poznato je da je isto tako nastavio intenzivno trgovati i na početku mletačke vladavine.¹⁷³

7. Pored opisane trojice zadarskih plemića, koji se ističu po najvećemu kapitalu uloženome u solane ili poslove sa solju, postojao je u gradu cijeli niz plemića koji su se bavili tom djelatnošću, bilo kao pretežiti vlasnici solana ili kao trgovci. Tako bi prema svojem profilu mogli biti bliži ili najvećemu vlasniku solana Marinu Matafaru ili Jurju Rosi kada su više uključeni u trgovinu solju. Zajednička im je odlika da je u njihovim poslovima sa solju veličina uloženoga kapitala znatno manja, što se vidi iz broja solana koje su posjedovali i količine soli kojom su trgovali. U toj se skupini zadarskih plemića sreću članovi gotovo svih poznatijih plemićkih rodova.

Iako je gospodarska snaga obitelji Grisogono najvećim dijelom povezana s velikim zemljišnim posjedom,¹⁷⁴ ipak ih se sreće i u proizvodnji i u trgovini soli. Osim na Pagu brojni su spomeni njihovih solana na otocima Pašmanu i Ugljanu. Uz bavljenje solju iz toga se roda u dokumentima najviše povezuju dva kraljevska viteza – Ante pokojnoga Barte i Ivan pokojnoga Maura Grisogona, a nešto manje Federico, Antin brat i Maur, Ivanov otac. U vlasništvu većega broja solana bili su Ante s bratom Federicom i nešto poslije s rođakom Maurom pokojnoga Petra Grisogona.¹⁷⁵ Od njih je svakako najvažniji Ante, koji je posjedovao brojne solane, neke s bratom, a neke samostalno. Bile su smještene jednim dijelom na Pagu, u paškoj uvali, na lokalitetima Domolja ograda¹⁷⁶ i Jelovac,¹⁷⁷ na području Sv. Iva-

¹⁷⁰ HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VII.f. 115r. 7.X. 1399.

¹⁷¹ HR-DAZd-31. JC. B.I. F2/3 f. 6r. 18.I.1404.

¹⁷² Raukar, *Zadar u XV. st.*, 280.

¹⁷³ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 280.

¹⁷⁴ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 121

¹⁷⁵ Vidi podatke o ovim osobama u prilogu 1.

¹⁷⁶ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/1. f.22r. 16. III. 1383.

¹⁷⁷ HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.7r. 29. IV. 1391.

na¹⁷⁸ i u Dinjiškoj,¹⁷⁹ a na otoku Pašmanu u mjestima Kraljevac¹⁸⁰ i Garma.¹⁸¹ Posjedovao je i skladište na Pagu, koje je po svemu sudeći naslijedio od oca.¹⁸² Budući da se uz spomene solana najčešće ne navodi i njihov broj, teško se može reći koliko ih je bilo. Samo onih izbrojenih bilo je 67 i po njima se može ubrojiti među važnije solare. Slično je stanje kod prodaje soli – i tu se iz malenoga broja sačuvanih ugovora vidi da je Ante među Grisogonima najaktivniji. Sveukupno je prodao gotovo 29 milijara soli,¹⁸³ a budući da je samo jednom kupio dva milijara,¹⁸⁴ može se ustvrditi da je uglavnom trgovao vlastitom solju. Količine koje je prodavao kretale su se od jednoga do osam milijara. Prema navedenom može se svrstati među važnije proizvođače i trgovce solju.

Miha Nassi također pripada važnijim solarima. Još je godine 1367. kupio tristo modija soli od Stjepana Qualisa radi trgovine.¹⁸⁵ Potom je 1387. godine bio među zadarskim plemićima (Markom Cesamisom, Ivanom Petricom, Ivanom Soppeom i Krševanom Varicasom) koji su za kralja Žigmunda od Petra Monetara iz Firence kupili dvadeset bala firentinske tkanine za deset tisuća dukata i potom ju predali novoizabranome vranskom prioru Albertu od Lučenca. Kralj je isplatio tkaninu tako što je naredio Firentincu Petru Monetaru, ondašnjemu upravitelju kraljevske komore, da petorici zadarskih plemića prepusti zadarsku komoru soli i pašku komoru soli na šest mjeseci.¹⁸⁶ I njegove su solane uglavnom bile na Pagu, a spominju se u Vlašiću,¹⁸⁷ pokraj Poveljane¹⁸⁸ i u paškoj uvali na lokalitetu Zamet.¹⁸⁹

U jednome su mu trenutku braća Juraj i Filip Rosa prodali sva imanja na Pagu u selu Vlašiću, u sklopu kojih su bile i solane, ali nije zapisano koliko ih je bilo. Općenito, za njegova života dokumenti nisu ni približno zabilježili brojnost njegovih solana. Tek nakon smrti, kada je njegov sin uz majčino odobrenje počeo prodavati solane, moglo se uočiti da je samo na jednome mjestu na Pagu, u selu Vlašiću, posjedovao 72 solane.¹⁹⁰ Inače se njihov broj na pojedinome lokalitetu

¹⁷⁸ HR-DAZd-31. PS. BI. FIII.f.79r.12. VIII. 1394.

¹⁷⁹ HR-DAZd-31. RM. F.3.f.123v. 2.XI. 1388.

¹⁸⁰ HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.31r. 30. XI. 1387.

¹⁸¹ HR-DAZd-31. AR. B.V. FI. f.156r. 8. VII. 1397.

¹⁸² HR-DAZd-31. RM.F.1.f.94r. 16. XII. 1385.

¹⁸³ Vidi tablicu u prilogu 1.

¹⁸⁴ HR-DAZd-31. PS.B.III.F.51. f.8r.1394.

¹⁸⁵ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 51.

¹⁸⁶ HR-DAZd-31. RM. B.I.F.I. f.206r. 22.X.1387.

¹⁸⁷ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/3. f.94r. 16. III. 1386.

¹⁸⁸ *In Pago prope Povglana*, HR-DAZd-31. RM.F.3.f.109v. 9. IX. 1388.

¹⁸⁹ *In loco vocato Sameth*, HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 85r. 9. III. 1400.

¹⁹⁰ HR-DAZd-31. VBF. B.I.F.1. f.438v. 20. III. 1404.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 361r. 6. IV. 1403; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.380r. 8. V. 1407.

rijetko navodi, ali se samo od pobrojanih može doći do broja od 106 solana,¹⁹¹ a to također svjedoči da je riječ o važnome proizvođaču.

Posjedovao je i skladište,¹⁹² a neko vrijeme i brod (tipa barkozij), vjerojatno radi prijevoza soli s Paga, jer stoji da je brod bio nosivosti 350 modija soli.¹⁹³ U više se navrata spominje i njegov izvoz soli u Kotor.¹⁹⁴ Još je godine 1366. kupio od Marina Matafara tisuću modija paške soli koju je prevezao u Kotor i prodao,¹⁹⁵ a dvadeset godina poslije (1385.) Miha Nassi zajedno s Mihom Pećarom i Honofrijem iz Firence (posljednji je bio dužnosnik kraljevske komore u Zadru) sklopio je trgovačko društvo radi izvoza deset milijara soli u Kotor.¹⁹⁶ Isto je tako sačuvano nekoliko ugovora o prodavanju soli na Neretvi; jedan s Firentincem Chionom i zadarskim plemićem Mihom Pechiarom,¹⁹⁷ a druga dva s Bartulom Qualisom i Mihom Pechiarom.¹⁹⁸

Poznato je da je samo jednom kupio milijar soli, a onda još jednom znatno manju količinu od tristo modija,¹⁹⁹ dok mu je prodaja očito bila znatno veća.²⁰⁰ Prema tome, zacijelo je trgovao vlastitom solju. Stoga se može ponajprije reći da se radi o važnome proizvođaču, a također i trgovcu solju.

Miha Pechiar Martinussi sreće se u društvu i poslu među velikim izvoznicima soli iz Zadra, a njegove se solane spominju na više mjesta, međutim, ni u jednome od ugovora o prodaji soli ne spominje se njezina količina, a slično je i pri spomenu njegovih solana.

Sudjelovao je u velikoj izvoznoj trgovini pa je u dva navrata odlazio u društvu s već spomenutima Mihom Nassisom i firentinskim trgovcem Cionom, koji je neko vrijeme sudjelovao u kraljevskome sustavu za pobiranje poreza na sol i tridesetine

¹⁹¹ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/3. f. 94v. 16. III. 1385.; HR-DAZd-31. RM.F.3.f.109v. 9. IX. 1388.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 85r. 1398.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V.f.36. 5.IX. 1390.; HR-DAZd-31. VBF. B.I.F.1.f.438v. 1403.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2. F.1. f. 361r. 1403.

¹⁹² HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2. F.1. f.361r. 6. IV.1403.

¹⁹³ *Barcosium discopertum portature modiorum trecentorum et quinquaginta salis*, HR-DAZd-31. PP.B.I.F.13.f. 7r. 15. III. 1369.

¹⁹⁴ HR-DAZd-31. RM. F.1.f.27v. 19. I. 1385. HR-DAZd-31. RM. F.1. f.36r. 20. II. 1385.; HR-DAZd-31. PP. B.I./2. 1r. 6. V. 1366.

¹⁹⁵ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 51.

¹⁹⁶ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 63.

¹⁹⁷ HR-DAZd-31. RM.F.1. f.36r. 20. II. 1385.

¹⁹⁸ HR-DAZd-31. RM.F.1.f.4v. 13. VII. 1384.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.5r. 13. VII. 1384.

¹⁹⁹ Samo jednom kupio je jedan milijar soli, a onda još jednom znatno manju količinu od tristo modija. HR-DAZd-31. PS.B.II.F.1.f.16r. 5. IX. 1375.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/3. f.94v. 16. III. 1385.

²⁰⁰ Njegovih sedam sačuvanih kupoprodajnih ugovora na sol su: HR-DAZd-31. RM. F.1.f.27v. 19. I. 1384. HR-DAZd-31. RM. F.1. f.36r. 20. II. 1385. HR-DAZd-31. PP. B.I./2. 1r. 6. V.1366. HR-DAZd-31. RM. F.1.f.117v. 11. IV. 1386.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.13.f. 7r. 1369.; HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.III. F.2. f.1v. 24. VII. 1387.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.203r. 11.X.1387.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.4v. 13. VII.1384.; HR-DAZd-31. RM.F.1. f.36r. 20. II. 1384.

s punim brodom soli u Kotor,²⁰¹ a isto je tako s Bartulom Qualisom odlazio prodati sol na Neretvu.²⁰² No, također se ne kaže o kojim se količinama soli radilo. Samo se jednom pri odlasku u Kotor s navedenom dvojicom navodi da na brodu bilo deset milijara soli pa bi se moglo pretpostaviti da je jedna trećina tereta bila Mihina.²⁰³

Bio je uključen i u prikupljanje soli od sitnih proizvođača pa tako u dva navrata kupuje po dva centenara soli od nekih Pažana,²⁰⁴ a isto tako i u njezinu prodavanju velikim izvoznicima poput Bartula Qualisa, a tada mu je sol isplatio njegov zastupnik Girard Carnaruto.²⁰⁵

Njegovih je solana bilo diljem zadarskoga arhipelaga od Paga²⁰⁶ do Pašmana²⁰⁷ i Ugljana.²⁰⁸ No, samo se jednom spominje njihov broj i to onda kada Miha ugovara popravak osamnaest solana na Pašmanu,²⁰⁹ a potom i nakon njegove smrti kada njegova udovica kupuje još četrnaest solana.²¹⁰ Stoga je teško procijeniti njegovu djelatnost osim neosporne činjenice da je pripadao malobrojnima koji su bili uključeni u izvoznju trgovinu.

Benedikt Galelli imao je priličan broj solana (nabrojeno ih je 61),²¹¹ a također je sudjelovao u trgovini solju, ali se ipak poslovno razlikovao od Kože Begne. Njegove su solane na Pagu bile smještene na raznim lokalitetima, u selu Vlašiću, na području Sv. Mihovila i Sv. Stjepana te na još nekoliko lokacija bez naznačenoga broja.²¹² Međutim, bilježnički spisi u više navrata registrirali su prodavanje tih solana, a nijednom kupnju novih, što bi značilo da je njegovo poslovanje solju bilo u padu. No, suprotno govore podaci o zakupu solana. Premda su sačuvana samo dva ugovora, ipak se spominje uzimanje na obradu prilično velikoga broja od čak

²⁰¹ HR-DAZd-31. RM.F.1. f.36r 20. II. 1384.; HR-DAZd-31. RM.B.I. F.I. 27v. 19.I. 1386.

²⁰² HR-DAZd-31. RM.F.1.f.4v.13. VII. 1384.

²⁰³ HR-DAZd-31. RM.B.I. F.I. 27v. 19.I. 1386.

²⁰⁴ HR-DAZd-31. AR. B.I. F.I. f.94. 14. III. 1385.; HR-DAZd-31. AR. B.I. F. I. f.151. 14. XII. 1384.

²⁰⁵ HR-DAZd-31. RM.F.1.f.98r. 11. I. 1386.

²⁰⁶ *Mihine saline in loco vacato Jesera*. HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.I. f.100v. 1. IX. 1384.; *in valle insule Pagi*, HR-DAZd-22. K. 5. sv. 10. f.128r. 30. XI. 1403.;

²⁰⁷ *In insula Pischimano in loco Cigaglias*. HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.31r. 30. XI. 1387.; HR-DAZd-31. RM. F.1.f.229v. 30.XII. 1387.; HR-DAZd-31. PS.B.II. F.11. f.20v. 17.VI. 1378..

²⁰⁸ *In insula s. Micaelis in confinio s. Eufemie*. HR-DAZd-31. AR.B.III. F.VIII. f.165v.18. XI. 1402.

²⁰⁹ *Salinas 18 in valle Pagi in loco vocato Duscalac*, HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.I. f.100v.1. IX. 1384.

²¹⁰ *In valle et insula Pagi in confinio s. Stefani*, HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.4r. 11. IV.1392.

²¹¹ HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.21r.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.20v.1391.; HR-DAZd-31. AR. B.2. fasc.V. f.23r. 6.VII.1390.; HR-DAZd-31.AR. B.2. fasc.V. f.46v 3. XI. 1390.; HR-DAZd-31. RM. F.1.f.418v. 17. VII. 1389.

²¹² *In Vlasich in insula Paghi* (HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.67v. 26.VII. 1383.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.21 r. 3.VII.1391.); 9 solana., *in valle Pagi in confinio s. Michaelis; salinas in vale Pagi* (HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. br.47.13. IV. 1404.); 16 solana (...),*in valle Pagi in confinio s. Stephani* (HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V.f.23r. 6. VII. 1390.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.46v. 3. XI. 1390.).

sedamdeset solana.²¹³ To bi upućivalo na pravu suprotnost i značilo da je Benedikt Galelli proširio svoju poslovnu djelatnost jer je u zakup uzimao i tuđe solane.

U trgovini ga se sreće kada prodaje sol i to ne samo vlastitu. Premda nema mnogo sačuvanih podataka, na osnovi postojećih uočljivo je se da se uglavnom radi lo o prilično velikim količinama, od nekoliko centenara do nekoliko milijara.²¹⁴ Ukupno je Benedikt Galelli prodao više od dvanaest milijara soli,²¹⁵ što je zaista znatna količina, ali je isto tako još više kupio, čak oko oamnaest milijara.²¹⁶ Prema iznesenome moglo bi se zaključiti da su mu poslovi vezani za trgovinu solju bili važniji od proizvodnje soli. Vjerojatno je za tu svrhu posjedovao i brod,²¹⁷ ali o skladištima nema ni spomena. Osim toga, držao je godine 1396. zakup poreza na sol (*tracte salis*) za grad Nin od ninskoga plemića Anselma pokojnoga Milgosta za 35 dukata.²¹⁸ Sve to govori da je Benedikt Galelli bio i proizvođač i trgovac solju s prilično velikim kapitalom uloženim u te poslove.

Još je T. Raukar Mihu Rosu svrstao među vodeće proizvođače i trgovce solju, ali one nešto starije generacije, koji su trgovali još prije Zadarskoga mira i to velikim količinama.²¹⁹ Nakon dolaska Anžuvina u drugoj se polovici šezdesetih godina 14. stoljeća pojavljuje se više dokumenata, a sreće ga se među trgovcima solju i posjednicima solana²²⁰ i skladišta²²¹ na Pagu. U trgovini djeluje u razdoblju kada su još Firentinci bili vodeći kraljevski ljudi u sustavu pobiranja poreza na sol pa u više navrata trguje s njima.²²² Količine koje spominju sačuvani trgovački ugovori Mihe Rose kreću se od milijara na više (najčešće pet do sedam milijara), što upućuje na važnoga trgovca solju.²²³

²¹³ HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.23r. 6. VII. 1390.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.46v. 3. XI. 1390.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.20v. 1391.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.21r.; HR-DAZd-31. RM. F.1.f.298v. 18. VIII. 1388.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.418v. 17. VII. 1389.

²¹⁴ Godine 1367. prvi se put spominje njegovo trgovanje solju (Raukar, "Zadarska trgovina solju", 51), a 1369. godine zastupnik je vikara poreza soli ili desetine Frixona Protisa iz Senja (HR-DAZd-31. PP.B.I. F.12.f. 15v. 1369. 15.XII.). No, najveći je broj ugovora o kupnji soli od nekoga Ankonitanca nastanjenoga u Senju na dva milijara i drugi od deset milijara koje je Benedikt prodao poznatome Firentincu Petru Monetaru (HR-DAZd-31. RM. F.1.f.383v. 26. III. 1389.).

²¹⁵ HR-DAZd-31. RM.F.1.f.298v. 18. VIII. 1388.; HR-DAZd-31. PS.B.II. F.18.f. 21v. 11. XII. 1381.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.23r. 6. VII. 1390.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.20v. 1391.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI. f.21r.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.418v. 17. VII. 1389.

²¹⁶ HR-DAZd-31. PS.B.II.F.8.f.5v.28. II. 1377.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.5.f.49r. 19.VII.1367.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.203r. 11. X.1387.; HR-DAZd-31. PS.B.III.F.41. f.10r. 1392.; HR-DAZd-31. PS.B.III.F.46. f.10v. 1393.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.46v 3. XI. 1390.; HR-DAZd-31. RM. F.1.f.117v. 11. IV. 1386.

²¹⁷ HR-DAZd-31. PP. B.I/5. 5r. 13. IV. 1367.

²¹⁸ HR-DAZd-31. PS.B.III.F.46. f.10v. 16. X. 1393.

²¹⁹ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 331.

²²⁰ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 209.

²²¹ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.I. f.99r. 30.XII.1384.

²²² HR-DAZd-31. PS.B.II.F.23.f.4r. 14.VII.1384; HR-DAZd-31. PS.B.II.F.24.f.3r.17.XII.1384; HR-DAZd-31. PS. B.II. F.24.f.9v. 24. I.1386.

²²³ HR-DAZd-31. AC.B.I.F.V.53. 29.IV.1356.; HR-DAZd-31. PS. B.II/24, 3, 17. XII. 1384.; HR-DAZd-31. PS. B.II/23, 4, 14. VII. 1384.; HR-DAZd-31. PS. B.II/24, 10v. 24.I. 1386.; HR-DAZd-31. PS.B.II.F.24.f.

Samo je jednom, koliko se zna, Miha Rosa sol kupio i to od nekoga Talijana koji je živio na Pagu,²²⁴ a odnos između prodaje i kupovine soli nameće pretpostavku da je uglavnom trgovao vlastitom solju.²²⁵ Ipak su tragovi o njegovim solanama u izvorima vrlo rijetki. Na Pagu se spominju samo tri puta, ali samo se jednom navodi njihov broj. Prvi je spomen njegovih solana još iz 1368. godine kada je na Pagu kupio dvadeset solana za 2013 mletačkih libara, a iz opisa međa vidi se da je uz kupljene već posjedovao i druge solane.²²⁶ Posjedovao ih je zajedno s pokojnim Bartulom Grisogonom u mjestu zvanome Domolja Ograda, a kada su ga djeca naslijedila, Bartulu su isplatila njegov dio sa sto dukata.²²⁷ Posjedovao je i solane u mjestu zvanom Jelovac i oko njih su se nakon smrti parničili njegovi nasljednici, o čemu se govorilo kod Jurja Rose, njegova sina.²²⁸ O nekim drugim solanama Mihe Rose ne zna se ništa. Budući da ni njegovi nasljednici, ponajprije već predstavljeni Juraj Rosa, nisu osim spomenutih dvadeset posjedovali veći broj posebno naslijeđenih solana, moglo bi se zaključiti da pretpostavka o velikom broju solana obitelji Rosa doista nije potkrijepljena u izvorima. Stoga bi se moglo i za oca Mihi i za njegova najuspješnijega sina Jurja reći da su posjedovali ponešto solana (otac manje, a sin više), ali isto tako i da sačuvani izvori svjedoče o njima kao o velikim trgovcima solju.

Za Kolana Matafara nije sačuvan nijedan podatak o vlasništvu nad solanama nego samo o trgovanju solju. Usto je neko vrijeme radio i kao komunalni činovnik za sol (*offitialis super sale comunalis*). U proizvodnji soli sreće ga se samo jednom kada je na tri godine zakupio posjede samostana Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu u selu Tkon, među kojima su bile i solane.²²⁹ Zanimljivo je da se svi njegovi kupoprodajni ugovori odnose na kupnju, a ni jedan na prodaju soli.²³⁰ Sveukupno je kupio oko 17,5 milijara soli, što je velika količina na osnovi koje bi se mogao svrstati među one koji su otkupljivali sol od proizvođača, a zatim ju prodavali na veliko izvan Zadra. Međutim, kao i za većinu ostalih, zadarski izvori o tome uglavnom šute.

25v. 6.VI. 1385. U pet poznatih ugovora prodaje ukupno 25 milijara soli, a količine su: pet, pet, jedan, sedam i sedam milijara.

²²⁴ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.I.f.143r. 15.III.1386.

²²⁵ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 53.

²²⁶ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 334; CD. XIV. 122-124. 13. III. 1369.

²²⁷ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/1. f.22r. 16. III. 1383.

²²⁸ HR-DAZd-31. PP.B.I.F.16.f. 10r. 25. IV. 1372.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.16.f. 10v. 27. IV.1372.

²²⁹ HR-DAZd-31. RM.F.1.f.197v. 9. IX. 1387.

²³⁰ Sačuvana su svega četiri takva ugovora – HR-DAZd-31. Bilježnik Nicolaus de Flumine (u daljemu tekstu NF) F. 1/2.f.9r. 16. XII. 1389.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.150v. 24. IX. 1386.; HR-DAZd-31. RM. F.1.f.142r. 26. VIII. 1386; HR-DAZd-31. PS.B.II.F.26.f. 11r. 3.VII. 1386.

Iako je još od početka 14. stoljeća, a vjerojatno i prije, usko povezana s proizvodnjom soli na Pagu,²³¹ ipak je gospodarska moć obitelji Civalelli počivala na velikome zemljišnom posjedu²³² gdje je uz vinovu lozu bilo osobito razvijeno i stočarstvo,²³³ posebno na otocima. U drugoj su se polovici 14. stoljeća solarstvom bavila tri člana toga roda. Dvojica su nosila ime Krševan²³⁴ (djed i unuk), od kojih je stariji bio sin Lovrin, a mlađi Krševan, sin Grgurov, njegov unuk te Marko Civalelli, sin Zoilov, član drugoga ogranka toga roda.

O Krševanu Lovrinu malo bi se znalo da nije ostala sačuvana njegova oporuka s inventarom dobara.²³⁵ U njemu se navodi čak 76 solana u Krševanovu posjedu, od čega 49 na Pagu, a sedamnaest na Pašmanu u Otusu i deset na Pašmanu u Gladuši.²³⁶ Međutim, podaci o prodaji soli s tih brojnih solana više su nego skromni jer se zna samo da je dvaput uložio u trgovačka društva za prodaju soli sveukupno četiristo modija.²³⁷ Stoga bi se, prema tim podacima, Krševan Lovrin mogao svrstati među one koji su samo koristili plodove svojih solana.

Njegov unuk Krševan Grgurov, koji se prvi put spominje upravo 1384. u godini djedove smrti i koji je proživio do iza 1409. godine, bio je najvažniji član te obitelji u drugoj polovici 14. stoljeća. Izgleda da je naslijedio sve djedove solane jer se onih 76 solana spominju još 1413. godine u njegovu vlasništvu.²³⁸ Posebno se spominju solane u njegovu vlasništvu na Pašmanu, u mjestu Otus i u Malome Ždrelcu, ali bez navoda njihova broja.²³⁹ Postoji i podatak da je u samo jednoj prigodi na Pagu kupio pedeset solana,²⁴⁰ čime je svakako morao vidno povećati solarski fond i proizvodnju soli. To potvrđuje i posjedovanje skladišta za sol na Pagu.²⁴¹ Pored tih količina vlastite soli, postoje i podaci o kupnji većih količina soli.²⁴² Budući da su mu podaci o prodaji soli skromni, moglo bi se pretpostaviti da i on pripada u one velike proizvođače čija sol nije stizala na zadarsko tržište nego izravno u ruke veletrgovaca, a vjerojatno im je Krševan dodatno prodavao i kupljenu sol.

²³¹ Čolak, "Proizvodnja i pomorska trgovina", 497.

²³² Raukar, *Zadar u XV. st.*, 119,120.

²³³ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 119, 120.

²³⁴ Osim u ovome obliku ime *Krševan* (na latinskom *Grisogonus*) u izvorima se često piše i kao *Krešo* (odnosno *Cressius* ili *Crescius* jer se radi o latinskim tekstovima).

²³⁵ Jakov Stipišić, "Inventar dobara zadarskog patricija Grisogona de Civalellis iz 1384. godine", *Zbornik historijskog zavoda Jugoslavenske akademije* 8 (1977).

²³⁶ Stipišić, "Inventar dobara", 405.

²³⁷ HR-DAZd-31. PS.B.II.F.15.f. 20v. 19. X. 1380.

²³⁸ Raukar, *Zadar u XV. st.*, 217; HR-DAZd-31. TP. B.I. F.1. 363.

²³⁹ HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V.f.24v. 6.VII. 1390.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII.f.183v. 29.XII. 1402.

²⁴⁰ HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f.250v. 5.XI.1401.

²⁴¹ HR-DAZd-31. JT.F.1/2.f.25r. 9. VII. 1404.

²⁴² Tako od Šime Zadulina kupuje 2,3 milijara, HR-DAZd-31. JC. B.I. F. 2/3. f.26r. 1.VIII. 1408., a Koži Begni prodaje na Pagu 1,5 milijar soli, HR-DAZd-31. JT.F.1/2.f.25r. 9. VII. 1404. Ima još nekoliko sačuvanih ugovora o trgovini solju: HR-DAZd-31. TP.B.I.F.1135v, 25.X. 1411; HR-DAZd-31. TP.B.I.F.1 185v. 20. I. 1413.; HR-DAZd-31. JT.F.1/2.f.25r. 9. VII. 1404.

Spomenuto je da se iz drugoga ogranka toga roda, ali sa znatno manjim udjelom, solju bavio i Marko Civalelli. Ukupno je prodao 2,45 milijara soli i to najvažnijemu zadarskom trgovcu Jurju Rosi.²⁴³ Kupio je samo šesto modija²⁴⁴ pa se može pretpostaviti da je prodavao vlastitu sol. Međutim, zna se samo za 22 solane i to na Pašmanu,²⁴⁵ ali je tamo posjedovao i skladište za sol, a to upućuje na veći broj solana.²⁴⁶

Više su puta spomenute solane Augustina Bithe i to od Paga do uvale Sv. Klementa jugoistočno od grada Zadra.²⁴⁷ Na Pagu je posjedovao solane u paškoj uvali na lokalitetu Sv. Stjepana i u selu Dinjiška.²⁴⁸ Samo je onih koje su brojčano navedene ukupno bilo više od pedeset, a to zaista nije malen broj.²⁴⁹ Sačuvani su podaci o čak 5,5 milijara soli koju je prodao²⁵⁰ i znatno manjoj količini koju je kupio (približno 1,8 milijara),²⁵¹ iz čega se može zaključiti da je najčešće prodavao vlastitu sol. Stoga se može reći da se više bavio proizvodnjom nego trgovinom. To potvrđuje i činjenica da je na Pagu posjedovao i skladište.²⁵²

Iz najmnogoljudnijega zadarskog plemićkog roda Zadulina²⁵³ čak su osmorica na neki način povezana s proizvodnjom ili prodajom soli.²⁵⁴ No, praktično je kod svih malen broj spominjanih solana, a udio u trgovini solju slab. Stoga bi se moglo zaključiti da se nijedan ogranak toga roda nije posebno orijentirao na tu gospodarsku granu. Ipak, i od njih bi se neki mogli posebno izdvojiti.

O Luciji, udovici Damjana Zadulina, kao ni o njezinu suprugu ne zna se mnogo. Sačuvani su podaci o solanama samo za razdoblje nakon suprugove smrti. Bile su na otoku Pagu,²⁵⁵ na jugoistočnome kraju grada, na području Gaženice odnosno u uvali Sv. Klementa²⁵⁶ i pored susjedne crkvice Sv. Marine²⁵⁷ te na otoku Ugljanu

²⁴³ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.2/2. f.24v3. XI. 1400.; HR-DAZd-31. PS.B.III.F.62. f.8v. 12. XII. 1396.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII.f.213v. 4.II. 1404.

²⁴⁴ HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.214v. 18. I. 1400.

²⁴⁵ *In insula Piscemani in loco vocao Zotus parvus* (HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.24v. 6. VII. 1390.).

²⁴⁶ *Magacino posito in insula Piscemani in Bagno, ad Sdrelac Parvum*, HR-DAZd-31. AR.B.III. F.VIII. f.213v. 4.II.1403.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.24v. 6.VII. 1390.

²⁴⁷ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.70r. 2.IX. 1383.

²⁴⁸ HR-DAZd-31. PS.BI.F.VIII.f.255r. 11.I.1392.

²⁴⁹ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.70r. 2.IX. 1383.; HR-DAZd-31. PS.BI. F.VIII. f.255r. 11.I.1391.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.23r. 6. VII. 1390.; HR-DAZd-31. AR. B.2. fasc.V. f.46v 3. XI. 1390.

²⁵⁰ HR-DAZd-31. AR.B.IV. F.2. f.151r.4. I. 1386.

²⁵¹ HR-DAZd-31. PS.B.III.F.47. f.18r.1393.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.2. f.152v.10. I. 1386.

²⁵² HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.24r. 6.VII. 1390.

²⁵³ Dokoza, Andreis, *Genealogije zadarskog plemstva*.

²⁵⁴ Vidi tablicu u prilogu 1.

²⁵⁵ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.I.f.86r. 4.XI.1384.

²⁵⁶ HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f.331r. 26. XI. 1402.

²⁵⁷ *In confinio s. Marine*. HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.I. f.136v. 3.XI.1384.

u selu Kukljici nasuprot Gaženici.²⁵⁸ Ipak, samo se na jednome mjestu navodi njihov broj pa stoji da ih je u uvali Sv. Klementa bilo 29.²⁵⁹ Vjerojatno se radilo o starim solanama jer ih je Lucija morala obnavljati.²⁶⁰ Isto se tako zna da je dio davala u najam²⁶¹ pa je to možda razlog zbog kojega nema podataka o njezinoj trgovini solju.

Drugi je član toga roda Franjo Zadulin sudjelovao u trgovini soli, ali se ne zna je li posjedovao i solane. O njegovoj trgovini solju sačuvana su dva podatka, ali se ne radi o velikim količinama. Prema jednome je na tržište iznio šest milijara soli, što je prilično dojmljivo,²⁶² a u drugome (iz 1369.) prodao je Mihovilu i Kolanu de Flumine 2500 modija soli.²⁶³ Ujedno je posjedovao i skladište na Pagu.²⁶⁴ Sve bi to upućivalo na važnoga solara, ali osim spomenutih nema drugih podataka o njegovoj djelatnosti. Njegova je udovica Nikoleta najprije dala u zalog svu sol Pelegrini Saladinis,²⁶⁵ a potom je prodala i skladište.²⁶⁶

Šime Ciprijanis već je prije spomenut kao jedan od nepoznatih solara za kojega se tek oporučno doznaje da je bio uključen u tu gospodarsku djelatnost.²⁶⁷ Ipak nema sačuvanih dokumenata o trgovanju solju nego samo o vlasništvu nad 49 solana.²⁶⁸

8. Niz plemića koji imaju dio svojih prihoda od soli mogao bi se proširiti s još desetak imena, što je uočljivo i u tablici priloženoj na kraju. Svima je zajedničko da je solarstvo prema spomenutim količinama soli imalo određenu važnost za obiteljsko gospodarstvo, a ponekad i za širu zajednicu. Uz njih je postojao još cijeli niz zadarskih plemića čije se veze sa solarskom djelatnošću tek usputno spominju, odnosno tragovi njihova udjela u proizvodnji i trgovini solju vrlo su skromni. Najčešće su posjedovali manji broj solana ili su tek spomenuti u ponekome sačuvanom ugovoru o prodaji soli. Među te, uvjetno rečeno najslabije, solare mogli bi se ubrojiti: Zoil Ferra, Damjan Galelli, Marin Grisogono, Jakov i Šimun Ljubavac, Franjo Martinussi, Nikola Sloradis, Miha Spingarolo i obitelj Zavata jer su imali tek po nekoliko solana. Potom bi se mogli navesti Florco Artico,

²⁵⁸ HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VII.f.72r. 31. XII. 1398.; HR-DAZd-31. AR.B.IV. F.2. f.152v. 10.I. 1386.

²⁵⁹ HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1. f.331r. 26. XI. 1402.

²⁶⁰ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.2. f.152v. 10. I. 1387.

²⁶¹ HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VII.f.72r. 31. XII. 1398.

²⁶² HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.2.f.42v. 17.VI.1385.

²⁶³ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 331. HR-DAZd-31. PP. B.I/10. 38r. 10. III. 1369.

²⁶⁴ HR-DAZd-31. RM. B.I. F.3.f.14v. 4. X. 1387.

²⁶⁵ HR-DAZd-31. VBF.B.I. F.11. f.179r. 3. XII. 1395.

²⁶⁶ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f. 57.r. 30. XI. 1388.

²⁶⁷ HR-DAZd-31. JC. B.I. F.3/2. f.219r. 15. III. 1408.; HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.114r. 25. III. 1400.

²⁶⁸ HR-DAZd-31. AR.B.V.Sv.III. F.4.f.br.47. 13.IV.1404.; HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.114r. 25. III. 1400.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.3/2. f.219r. 15. III. 1408.

Abram Botono i Pavao Carnaruto kao oni koji se spominju u trgovini solju samo u jednome ili dva ugovora i to sa skromnim količinama, od nekoliko modija do nekoliko centenara.²⁶⁹ Za određen broj zadarskih plemića tek se usput (najčešće jednom) u izvorima spominje da su posjedovali nepoznat broj solana ili prodali neodređenu količinu soli. Takvima pripadaju: Ivan Fumatis, Grgur Botono, Ivan Butadeo, Ante Butoano, Nikola Calcina, Petar Galelli, Frane Grisogoni, Tebald i Dujam Nassi, Jakov Radukis, Juraj Soppe, Jakov Varicasis, Kolan Zadulin i spomenuta obitelj Zavata.²⁷⁰

9. Ako bi se pokušalo ustanoviti koji rodovi i njihovi članovi uopće ne pripadaju onima koji posjeduju solane, došlo bi se do vrlo šarolikoga društva. Među onima koji ne posjeduju solane i nisu uključeni u trgovinu solju najviše je biološki malenih, a u izvorima i životu grada gotovo nevidljivih rodova, moglo bi se čak reći nevažnih za zadarsku povijest. To su, na primjer, Longis, Muto, Michielis, Milgosti, Mauri, Ossescio, Papo, Pilosso, Ragno, Scherbizo i mnogi drugi. Ipak, među onima bez solana spominju se i imena nekih važnijih rodova poput Coto-pagna, Nosdrogna, Girardija, Lemessija, Rubeisa i Viticora. Zanimljivo je da su među njima i neki vrlo ugledni pojedinci kao kroničar Paulus de Paulo, doktor obaju prava Jakov Raduč,²⁷¹ kraljevski vitez Pavao Georgiis, admirali Jakov i Matej Cesamis te Filip Georgiis kao i mnogi drugi čije je značenje dosadašnja historio-grafija već uočila.

Kao objašnjenje može se pretpostaviti da je svima njima izvor zarade bio drugdje, primjerice u zemljišnome posjedu ili trgovini ili pak u diplomatskim i upravnim aktivnostima pa nisu imali ni zanimanja ni vremena da bi se mogli baviti solju.

10. Među trgovcima solju posebno se moraju obraditi oni koje izvori najčešće spominju kao izvoznike velikih količina soli, a u lokalnoj zadarskoj trgovini rjeđe se sreću. Već je utvrđeno da su sitni proizvođači prodavali svoju sol u Zadru ili na Pagu velikim trgovcima, a velike su količine soli krupnih proizvođača ostavljale malo tragova u zadarskim spisima jer su najvjerojatnije zaobilazile grad i odlazile izravno na vanjska tržišta. Zato je teško složiti jasnu sliku o zadarskim trgovcima solju čija je djelatnost povezana s izvozom soli na veliko.

Ipak, neke se važnije osobe i neki važniji pravci izvoza mogu odrediti pa time i označiti obrisi te djelatnosti. Posebnu bi pozornost trebalo obratiti na izvoz koji završava na ušću Neretve – u Bršteniku i Drijevimima.²⁷²

U taj posao sasvim je sigurno najviše bio uključen Bartul Qualis, zadarski plemić koji se pretežno bavio izvozom zadarske i paške soli preko Drijeva i Brštanika u

²⁶⁹ Za sve navedene vidi podatke u tablici u prilogu 1.

²⁷⁰ Vidi popis osoba u tablici iz priloga 1.

²⁷¹ Tek je u starijoj dobi od druge žene dobio u dotu nekoliko solana pa ga zbog toga ipak ubrajamo među one koji nisu participirali u zaradi od soli. HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.57r. 4. IV. 1388.

²⁷² Već je Raukar, proučavajući trgovinu solju, uočio taj smjer. Raukar, "Zadarska trgovina solju", 345-346.

Bosnu. Za njega je vezan i prvi podatak o izvozu paške soli u Brštanik iz srpnja 1384. godine, dakle ubrzo nakon što je to središte trgovine solju na obali Neretve osnovao 1383. godine kralj Tvrtko I.²⁷³ Čini se čak da je proveo cijeli život između Hvara i Neretve, a da je u Zadar tek povremeno svraćao. Prema datumima kupoprodajnih ugovora reklo bi se da je živio na Hvaru odakle je odlazio trgovati na ušće Neretve. Možda je čak stalno boravio u Brštaniku ili Drijevimama, a na Hvar bi samo svratio jer je tamo bio najbliži bilježnik potreban da kupoprodajnim ugovorom formalizira prodaju soli.²⁷⁴ Potvrda činjenice da u Zadru rijetko boravio možda je i podatak da taj veliki trgovac solju nije u zadarskome kraju imao vlastito skladište soli. U zadarskim su ga poslovima najčešće zastupali drugi zadarski plemići poput Mazola Fanfonje²⁷⁵ i Girardina Carnaruta.²⁷⁶

Budući da ga nema ni u obnašanju redovitih funkcija gradskih plemića, dakle funkcija rektora, egzaminatora i slično, može se zaključiti da taj zadarski plemić u svome gradu nije živio. No, sol koju je prodavao na Neretvi nabavljao je u velikim količinama u Zadru i na Pagu.²⁷⁷ Upravo se prema količinama može zaključiti da je bio vodeća osoba u izvozu zadarske soli u Bosnu,²⁷⁸ a k tome se u osamdesetim godinama sreće u službi bosanskoga kralja Tvrtka.²⁷⁹

Razumljivo je da se u njegovoj blizini (dakle u krugu najvećih zadarskih trgovaca solju koji posluju s velikim kapitalom) sreću najvažnija imena iz toga posla, prije svega Firentinac Petar Monetar,²⁸⁰ a nešto poslije i mlađi Juraj Rosa.²⁸¹ Kupnja soli u Zadru i Pagu te prijevoz do ušća Neretve bili su, prema svemu sudeći, dobro organizirani. Tako se u mnogima ugovorima izričito i kaže da će prodavatelj kupljenu sol isporučiti na ušću Neretve, dakle uz prodaju soli ugovara se i njezin prijevoz.²⁸² Iz devedesetih godina nema ni jednoga podatka o Bartulovu izvozu

²⁷³ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 336; HR-DAZd-31. RM. B.I. F. I. 4v. 13. VII. 1384.

²⁷⁴ Te se pretpostavke nameću kao objašnjenje činjenice da su njegovi dokumenti izdani upravo na Hvaru odakle je slao punomoći svojim zastupnicima, a zna da je stalno trgovao na ušću Neretve.

²⁷⁵ HR-DAZd-31. RM.F.3.f.58v. 13. III. 1388.; HR-DAZd-31. RM.F.1. f.262r. 18. III. 1389.; HR-DAZd-31. AR.B.I.Sv.III. F.1. f.26r. 20.V.1387.

²⁷⁶ HR-DAZd-31.RM.F.1. f.98r. 11.I. 1386.

²⁷⁷ Tu pripadaju sve kupnje koje su za njega obavili njegovi suradnici, ponajprije Carnaruto i Fanfonja. Vidi bilješke 275 i 276.

²⁷⁸ Praktično su svi njegovi trgovački poslovi vezani za izvoz na ušće Neretve pa se na to odnose i brojevi u tablici u prilogu 1.

²⁷⁹ Konstantin Jiriček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka* (Beograd: SANU, 1962), 328.

²⁸⁰ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4.f.25r. 15.V.1387.; AR.B.I. HR-DAZd-31.Sv.III. F.1.f.26r20.V.1387.; HR-DAZd-31.AR. B.I. F.III. F.1. f.26r. 20. V. 1387.;

²⁸¹ HR-DAZd-31.AR. B.I. F.III/I. f.26r20. V. 1387.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4.f.25r. 15.V.1387.; HR-DAZd-31. RM. F.1. f.262r.18. III.1388. Za Jurja Rosu se, pored svega do sada rečenoga, zna da je imao svoga faktora, to jest osobu od povjerenja koja će u Drijevimama prihvaćati tamo upućenu sol i prodavati je, što ukazuje na veličinu njegove izvozne trgovine.

²⁸² Raukar, "Zadarska trgovina solju", 336; HR-DAZd-31. R.M., B.I. F. I. 4v. 13. VII. 1384.; HR-DAZd-31. RM.F.3.f.75v. 8. VI. 1388.; HR-DAZd-31. AR. B.III.F.VIII. 14.VI. 1402.; HR-DAZd-31. AR. B.I. FI. 102. 9.IX. 1384.; HR-DAZd-31. PS. B. F.II.29. 23. 25. II. 1390.

soli u Bosnu, ali kako je još godine 1402. zakupio marcilijanu bogatoga zadarskog građanina Ivana Venturina²⁸³ da mu preveze 270 modija soli sa zadarskih otoka u Drijeva,²⁸⁴ može se pretpostaviti da je Bartul sve do tada, dakle tijekom gotovo dva desetljeća, izvezio sol u srednjovjekovnu Bosnu.

Spominje se i njegovo posjedovanje solana, no radi se o malenome broju koji zasigurno nije ni približno zadovoljavao njegove potrebe u trgovini. K tome nisu bile na Pagu kao središtu proizvodnje soli nego na otoku Pašmanu u mjestima zvani-ma Otus,²⁸⁵ Bersalja²⁸⁶ i pokraj Ulice sv. Petra.²⁸⁷ Inače, sadržaj dokumenata o tim solana uglavnom govori o nastojanjima njihova vlasnika Qualisa da ih popravi. Stoga bi se udio solana u njegovoj trgovini solju mogao i zanemariti.

Da bi sol redovito pristizala na ušće Neretve, uz nekoliko pomoćnika jedna od važnijih osoba koja se o tome brinula bio je zadarski plemić Mazol Fanfonja. Za njega se u dokumentima u više navrata kaže da je kupio i odvezao sol ili dogovorio prijevoz na ušće Neretve.²⁸⁸ Sva mu je ostala djelatnost, koja nije vezana uz Qualisovo zastupništvo, vrlo skromna. Tek je jednom kupio na dražbi jedan milijar soli za koji se ne kaže da je to učinio kao Qualisov zastupnik (premda je i tada to mogao biti)²⁸⁹ i u drugoj kako je kupio četiri solane u paškoj uvali.²⁹⁰

Iako oskudni, postoje i podaci koji ukazuju da je u veliku trgovinu solju s ušćem Neretve bio uključen i Girardo Carnaruti, a vjerojatno i njegov brat Pavao. U dva sačuvana ugovora o kupnji soli Girardo je na ušće Neretve izveo sedam milijara soli, što je znatna količina. U prvome mu je Petar Monetar prodao četiri milijara soli,²⁹¹ a u drugome mu je tri milijara prodao zadarski građanin Venturin iz Cese-ne.²⁹² U oba se navodi i obveza prodavatelja da će sol predati u Bršteniku. Uz to je Girardo jednom zastupao najvećega trgovca na Neretvi Bartula Qualisa u kupnji jednoga milijara soli,²⁹³ a Pavao je sebi u službu uzeo nekoga lokalnog trgovca.²⁹⁴ Pavao je usto posjedovao pola broda za prijevoz soli prilično velike nosivosti od pola milijara modija soli.²⁹⁵

²⁸³ Opširnije o Venturinu vidi Raukar, *Zadar u XV. st.*, 264-268.

²⁸⁴ Raukar, "Zadarska trgovina solju", 336; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII. 13 VI. 1402.; HR-DAZd-31. RM.F.3. f.75v. 8. VI. 1388.

²⁸⁵ HR-DAZd-22. K.2. sv. 9. f.23r. HR-DAZd-31. RM.F.1. f.337v.23. XI. 1388.

²⁸⁶ HR-DAZd-31. RM.F.1.f.335v.19. XI. 1388.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.337v. 2. XI.1388.

²⁸⁷ *Prope calam s. Petri*, HR-DAZd-31. PS. B.III. F.60.f.11r. 16. V. 1396.

²⁸⁸ HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4.f.109r. 26. XII. 1387.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4.f.25r. 15. V. 1387.; HR-DAZd-31. AR.B.I. Sv.III. F.1.f.26r. 20.V.1387.; HR-DAZd-31. RM.F.1. f.262r. 93. 18. III. 1388.

²⁸⁹ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.138v. 19. II. 1391.

²⁹⁰ HR-DAZd-31. PS.B.II.F.18.f. 21r. 11.XI.1381.

²⁹¹ HR-DAZd-31. AR. B.I. F.II. f. 10v. 16. IV. 1386.

²⁹² HR-DAZd-31. AR. B.I. F.II.f. 16v. 27. IV. 1386.

²⁹³ HR-DAZd-31. RM. F.1. f.98r. 11.I. 1386.

²⁹⁴ HR-DAZd-31. PS.B.II.F.4.f. 13v. 17. IV. 1376.

²⁹⁵ HR-DAZd-31. VBF.B.I.F.14.f. 205v. 206r. 1396.

O njihovim se solanama malo zna jer se kao vlasnik najčešće spominje njihova majka Marchesina.²⁹⁶ Braća Carnaruto jednom su uzela u najam solane na Pašmanu koje su prije bile u vlasništvu Guida Matafara.²⁹⁷ Naime, nakon progona koji je kralj Sigismund godine 1397. proveo protiv svojih političkih protivnika, u bijegu se našlo i nekoliko zadarskih plemića među kojima je bio i Guido Matafar. Njihova su imanja, uključujući i solane, konfiscirane i prodane na dražbi.²⁹⁸

Vjerojatno se među tri najvažnije osobe u izvoznoj trgovini solju može ubrojiti i Petar Nassi, odmah iza Bartula Qualisa i Jurja Rose. Za njega se zna da je trgovao vrlo raznovrsnom robom i to na veliko. Trgovao je zapravo sa svime što se moglo dobro prodati, posebno tkaninama.²⁹⁹ O njegovim su solanama sačuvani mnogi spomeni. Posjedovao ih je na otocima Pagu i Pašmanu te na kopnu u Bibinjama pokraj Zadra. Na Pagu se sreće na više mjesta (u paškoj uvali u mjestu Zamet,³⁰⁰ u blizini Sv. Andrije,³⁰¹ u mjestu Zapišća Gomila³⁰² i u blizini Sv. Eufemije),³⁰³ na Pašmanu (u mjestima Kraljevac,³⁰⁴ Otus³⁰⁵ i na lokalitetu zvanome Na Presal).³⁰⁶ Na kopnu je imao solane u Bibinjama.³⁰⁷ Koliko ih je ukupno bilo, teško je odrediti jer se njihov broj (kao i drugdje) rijetko navodi, ali ih se može sveukupno pobrojiti čak 126. Usto je posjedovao skladište na Pagu i brod, što su elementi koji doista upućuju na velikoga proizvođača soli.

Međutim, o njegovoj prodaji soli s tolikih solana nema mnogo tragova. Samo je jedan podatak koji upućuje na njezinu sudbinu premda ne razjašnjava dvojbe oko trgovine. Navodi se da je Petar Nassi godine 1394. sklopio ugovor o *navalu* (brodskome prijevozu) s brodovlasnikom Krševanom Longinom da mu preveze sol u Drijeva i da ju preda osobi koju je on zadužio da umjesto njega obavlja dio posla na terenu, to jest njegovu faktoru.³⁰⁸ Podatak da je imao faktora u Drijevim povlači za sobom neke zaključke. Ponajprije se time Petar, koji je spadao

²⁹⁶ HR-DAZd-31. AR. B.IV.F.2. f.24r. 4.V.1385.

²⁹⁷ HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 125r. 1399.

²⁹⁸ Šišić, "Ljetopis Pavla Pavlovića", 24.

²⁹⁹ Raukar je obradio najveći dio njegove poslovne aktivnosti, Raukar, *Zadar u XV. st.*, 277-278.

³⁰⁰ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.38r. 8. III. 1389.

³⁰¹ Isto.

³⁰² HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.53r. 5. II. 1384.

³⁰³ Isto.

³⁰⁴ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.31r. 30. XI. 1387.

³⁰⁵ Isto.

³⁰⁶ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.107v. 30.XI. 1390.

³⁰⁷ HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.58r. 20.XII. 1388.

³⁰⁸ HR-DAZd-31. PS. B.III./49. 27.VI. 1394. Zanimljivo je da Raukar u spomenutomu radu o zadarskoj trgovini soli iz 1969. godine Petra Nassisa uopće ne spominje, a u knjizi *Zadar u XV. st.*, koja je izašla 1977. godine, dakle svega desetak godina poslije i koja općenito govori o zadarskome gospodarstvu, naziva ga velikim trgovcem solju. Tu novu tvrdnju Raukar potkrepljuje upravo podatkom o trgovini Petra Nassisa s Drijevim, za što prije očito nije znao. Raukar, *Zadar u XV. st.*, 278.

među važnije proizvođače, može ubrojiti i među važne zadarske trgovce solju, a ujedno to dokazuje da je trgovao na višoj razini, to jest da je organizirao i vodio trgovačke poslove iz Zadra, a da je na terenu to za njega obavljao njegov faktor. Podatak također razrješava dvojbe oko konačnoga odredišta njegove soli, a isto tako potvrđuje zašto za trgovce solju na veliko ima vrlo malo tragova u zadarskim bilježničkim spisima.

Isto se tako već spomenuti kraljevski vitez i admiral Ivan Grisogono može svrstati u važnije trgovce solju i to na osnovi samo jednoga spomena prema kojemu je za izvoz kupio 1425 modija soli.³⁰⁹ Zanimljivo je da o tome admiralu općenito ima iznimno malo podataka. U jedinome spomenu govori se i o izvozu još neke robe u Apuliju, za što Ivan nije dobio naknadu. To je jedan od rijetkih podataka koji govori o izvozu soli preko Jadrana. Izgleda da je količina bila ipak vrijedna jer je on krenuo u sudbeni postupak i za istjerivanje duga u Apuliji uzeo posebnoga prokuratora. Kako je stvar završila, nije poznato, ali se može pretpostaviti da mu to nije bio prvi posao sa solju i s njezinim izvozom.³¹⁰

Time bi se mogao zaokružiti broj zadarskih plemića i plemićkih rodova, od onih koji su igrali vrlo važnu ulogu u poslovima vezanim za proizvodnju i prodaju soli do onih koji nisu imali nikakvih dodira s tim poslovima. Uz opisane bilo je još mnogo solana u vlasništvu pojedinih zadarskih plemića, ali je njihov udio zanemariv u cjelokupnoj slici te gospodarske grane u Zadru.³¹¹

Zaključak

Ovaj je rad nastojao utvrditi važnost bavljenja solju kao najunosnijom gospodarskom granom kod pojedinih zadarskih plemićkih rodova i pojedinaca.

Utvrđeno je da je 99 osoba iz 37 zadarska plemićka roda bilo na neki način povezano sa solju, što već poznatu važnost te gospodarske djelatnosti za zadarsko plemstvo sada definira pojedinačnim imenima rodova i osoba.

Na temelju odnosa između broja solana i udjela u trgovini solju zaključeno je tko je od svih onih koji se bave solju više bio orijentiran na proizvodnju, a tko na trgovinu solju.

Ustanovljeno je i u kojoj su se mjeri pojedine osobe i rodovi isticali u toj djelatnosti, bilo kao vlasnici solana odnosno proizvođači, bilo kao trgovci solju. Tako je najveći vlasnik solana u Zadru bio Marin Matafar, a najveći trgovac Juraj Rosa. Za Kožu Begnu može se, pak, reći da je sa svojim brojnim solanama bio veliki proizvođač soli, a prema brojnim kupoprodajnim ugovorima također i veliki trgovac solju. Uz ove najvažnije prikazan je i cijeli niz plemića i plemićkih rodova čiji je

³⁰⁹ HR-DAZd-31. JT. F.1/1.f.9r. 6.VIII. 1404.

³¹⁰ Isto.

³¹¹ Vidi cijeli popis plemića u tablici u prilogu 1.

udio u ovoj gospodarskoj djelatnosti, neovisno radi li se o proizvodnji ili trgovini, manje važan, ali i onih koji uopće nisu povezani sa solju.

Time je iznesen cijeli niz prozopografskih crtica brojnih plemića vezanih za sol, što u "grubim crtama" dopušta orisati obrazac i profil takozvanoga prosječnog zadarskog plemića-solara, dakle plemića s određenim brojem solana u vlasništvu, koji najčešće trguje vlastitom solju. Može se steći uvid u to koliko imaju solana i u kojoj mjeri sudjeluju u trgovini solju te koliko soli kupuju, a koliko prodaju.

Nastojali su se ustanoviti neki mehanizmi funkcioniranja proizvodnje i prodaje soli na zadarskome području. Posebno se podrobnom analizom prodaje soli pokušao utvrditi način djelovanja lokane trgovine, najčešće manjih količina, koji se znatno razlikovao od funkcioniranja veletrgovine solju na širem prostoru.

Tijekom analize uspostavljen je i određeni red veličine u toj djelatnosti. Tako se može reći da u odnosu na stotinu i više solana, koliko su imali veliki proizvođači soli, posjedovanje manje od sto solana moglo bi se smatrati srednje velikim vlasništvom, a manje od trideset solana sitnim vlasništvom. Uspostavljen je i određen odnos veličina u trgovini solju gdje se velike prodaje mjere od jednoga do desetak milijara, a malene s nekoliko stotina modija.

Time su definirani i pojmovi velikih, srednjih i manjih proizvođača ili trgovca solju pa se dobio određeni stratigrafski prikaz zadarskoga plemstva u solarstvu i stekao uvid u odnose među pojedinim sudionicima u toj djelatnosti. Iz toga se mogu izvući neki zaključci. Vidi se da od 99 plemića koji su bili uključeni u ovu gospodarsku granu među vlasnicima solana prevladavaju mali solari jer čak njih 53 posjeduje manje od trideset solana. Tek njih šesnaest posjeduje od trideset do sto solana, dok samo petero zadarskih plemića ima preko stotinu solana. Međutim, isto je tako priličan broj onih koji se bave samo trgovinom solju te uopće ne posjeduju solane (njih 25).

Zanimljivi su i brojčani pokazatelji za trgovce solju. Prije svega treba reći da je veliki nesrazmjer između onih koji kupuju i onih koji prodaju sol. Tako među svima onima koji se bave solju (navedenih 99), bilo kao njezini proizvođači ili kao trgovci, samo 32 su barem jednom kupili određenu količinu soli za prodaju, dok za čak 67 solara nema podataka da su ikada kupili sol. Prema pokazateljima o prodaji soli slika je nešto drugačija. Najviše je onih (čak 26) koji su tijekom trgovanja solju prodali sveukupno količinu nižu od jednoga milijara. Njihova usporedba s vlasnicima solana pokazuje da su to najvećim dijelom sitni vlasnici solana koji su svake godine prodavali vlastitu sol. Njih 24 spadali bi u srednje velike trgovce kojima se ukupna količina prodane soli kretala od jednoga do pet milijara. Najmanje je onih najvećih trgovaca, tek njih devet, koji su tijekom bavljenja ovim poslom prodali ukupno preko pet milijara soli. Kako se iz tablice može vidjeti, neki i znatno više, na desetine milijara.

Premda se neke već spominjane činjenice iz objektivnih razloga ne mogu utvrditi, kao na primjer tko prodaje vlastitu, a tko kupljenu sol ili pak spominjana nemogućnost da se brojčano prikaže količina i sudbina one soli koja je proizvedena, a za čiju se prodaju ne zna, izneseni parametri ipak daju obrise statusa solarske djelatnosti među zadarskim plemstvom.

Ovaj rad trebao bi biti začetak analize gospodarske djelatnosti zadarskih plemićkih rodova i pojedinaca s konačnim ciljem uspostavljanja određene hijerarhije moći u tome vodećem sloju zadarskoga društva.

Prilog 1.

Popis zadarskih plemića, njihovih solana i udjela u trgovini solju u drugoj polovici 14. stoljeća i početkom 15. stoljeća*

Ime plemića	Broj solana	Kupnja soli	Prodaja soli
ARTICO, Florco			4 cent
BEGNA, Koža	148, x, x, x, x, x	9 mil	55 mil
BEGNA, Damjan			1 mil
BEGNA, Pavao	14		
BITHE, Augustin	54, x, x, x	1,8 mil	5,5 mil
BOTONO, Marica pok. Cernula	29, x, x	8 mil	2 mil
BOTONO, Cernolus dictus Abram			4510 mod
BOTONO, Bivald	x		
BOTONO, Grgur	x		
BOTONO, Ivan	20, x, x, x	100 mod	500 mod
BUTADEO, Ivan	x, x		x,x
BUTOANO, Antun		1 mil, x,x	
CALCINA, Ivan	x, x, x		4839 mod
CALCINA, Nikoleta, pok. Nikole	x, x		
CALCINA, Marketa pok. Zanina	x		
CARNARUTO, Girardo		7 mil, x	
CARNARUTO, Pavao			500 mod
CESAMIS, Andrija		3 mil	280mod
CESAMIS, Pavao			1 mil
CIPRIANIS, Šimun	49, x		
CIPRIANIS, Kolan	10	750 mod	1800 mod
CIPRIANIS, Damjan	17		2300 mod
CIPRIANIS, Bartul	12		500 mod
CIVALELLI, Krševan-Cressius (Lovrin)	76		400 mod
CIVALELLI, Krševan-Cressius (Grgurov)	126, x, x, x, x, x	2,3 mil	3,7 mil
CIVALELLI, Marko	22	600 mod	2450 mod
CRISAVA, Nikola	18		
DETRICO, Šimun		3 mil	5 mil
DRECHIA, Damjan		28 mod	
FANFOGNA, Mazol	4	1 mil	
FANFOGNA, Šimun			3,5 mil
FERRA, Zoil	11		
FERRA, Jakov			28 mod

FUMATIS, Ivan	x		
GALELLI, Benedikt	61, x, x	1770 mod	1235 mod
GALELLI, Damjan	9		
GALELLI, Miha		1150 mod	5825 mod
GALELLI, Kolan			12 mod
GALELLI, Mazol		310 mod	12 mod
GALELLI, Petar			x
GALELLI, Šimun	16, x		
GEORGIIS, Frane	x		
GINANIS, Kolan			3040 mod
GRISOGONO, Ivan	x	x	1425 mod
GRISOGONO, Marin	15		
GRISOGONO, Ante	67, x, x, x, x, x, x, x, x,	2 mil	29 mil
GRISOGONO, Federico	x, x		4 mil
GRISOGONO, Maur	30, x, x		
GRUBOGNA, Frane	24		
GRUBOGNA, Krševan-Cressius	12		x,x,x
GRUBOGNA, Helije			x,x,x,x
GRUBOGNA, Guido	10		x,x
LJUBAVAC, Petar	49, x, x, x, x		
LJUBAVAC, Jakov	8		
LJUBAVAC, Šimun	9		
MARTINUSSI (PECHIAR), Miha	52, x	3260 mod	40mod, 10 mil, x,
MARTINUSSI (PECHIAR), Francisca	14		2mil, 1cen
MATAFAR, Filip	34 x, x		
MATAFAR, Guido	48, x, x, x		1250 mod
MATAFAR, Juraj	63		
MATAFAR, Ludovik	50, x, x	1 mil	2 mil
MATAFAR, Kolan		17,5 mil	
MATAFAR, Marin	233, x, x, x	1 mil	
NASSI, Tebald	x		
NASSI, Ivan	78, x		600 mod
NASSI, Federico	13		1000 mod
NASSI, Dujam	x		600 mod
NASSI, Damjan			2,3 mil
NASSI, Miha	106	1,3 mil	31,8 mil
NASSI, Krešo			500 mod
NASSI, Petar	126	1 mil	
PETRICO, Ivan	38, x, x, x		2 cent

PETRICO, Toma	16, x	1 cent	
QUALIS, Bartul	x, x, x	x	32750 mod
RADUCHIS, Jakov	x		
ROSA, Juraj	90	24565 mod	43200 mod
ROSA, Miha	x, x, x	1,3 mil	2,5 mil
SALADINIS, Pelegrina	22, x		300 mod
SALADINIS, Saladin	32, x, x, x, x, x		
SLORADIS, Bartul	x	900 mod	x
SLORADIS, Nikola	16, x		
SLORADIS, Frane			120 mod
SOPPE, Marin		500 mod	500 mod
SOPPE, Miha	7, x		
SOPPE, Juraj	x		
SOPPE, Blaž	14, x		
SPINGAROLO, Miha	4		
VARICASA, Jakov	x, x		
VARICASA, Cressius	20, x	1	x,x
ZADULIN, Frane	x		8,5 mil, 600 mod
ZADULIN, Grgur			
ZADULIN, Lucia pok. Damjana	29, x, x		
ZADULIN, Šime		2,3 mil	2,3 mil
ZADULIN, Juraj	16, x		240 mod
ZADULIN, Krševan-Cressius	x		800 mod
ZADULIN, Vitulus	14		1 mil
ZADULIN, Nadalinus	28		
ZADULIN, Kolan	x		
ZAVATA (obitelj)	18, x		

Oznaka x pokazuje da se u dokumentu spominje solana ili trgovanje solju, ali bez naznake broja solane ili količine soli kojom se trguje.

mil, cent, mod – kratice mjera za sol (milijar, centenar, modij).

* Tablica je načinjena na temelju sljedećih dokumenata:

Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika (u daljem tekstu HR-DAZd-31.): HR-DAZd-31. PS. B.III.F.34.f.14v. 17.VIII.1390.; HR-DAZd-31. AR. B.I. Sv.III. F.1. f.26r. 20. V. 1387.; HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VI. f.237v. 30.VI.1395.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.3/2. f.219r. 15. III. 1408.; HR-DAZd-31. JC. B I. F.1/2. f. 53r. 5. II. 1383.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f. 53r. 5. II. 1383.; HR-DAZd-31. AR. B.II. F.VI. f.107r. 11. X. 1392.; HR-DAZd-31. PP. B.I. F.11.f. 9r. 21.X. 1369.; HR-DAZd-31. AR. B.2.f.IV. f.35v. 28. VIII. 1389.; HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VI. f.107r. 11. X. 1392.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f. 57.r. 30. XI. 1388.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.139v. 17. III. 1395.; HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.3r. 29. III. 1392.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.115r. 12. III. 1391.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.353r. 10.XI.1402.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.4/2. f.357r. 24. XII. 1402.; HR-DAZd-31. NF, F. 1/2.f.9r. 16. XII. 1389.; HR-DAZd-31. VBF. B.I.sv.2.F.1.f. 85r. 9. III. 1399.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.8.f. 31v. 4.XII. 1367.; HR-DAZd-31. PS. B.I.E.III.f.79r. 12.V. 1394.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.139v. 17. III. 1395.; HR-DAZd-31. JT. B.I. F.II.97, 1406.; HR-DAZd-31. VBF. B.I.F.4. f.49r. 27.XI.1390.; HR-DAZd-31. AR. B.2.

F.V. f.36. 5.IX. 1390.; HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.7r. 19. IV. 1391.; HR-DAZd-31. AR. B.III. F.VIII. 24v. 16. II. 1409.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VII.f.128v. 25. I.1400.; HR-DAZd-31. JT.F.2. f. 99r. 25.VII. 1407.; HR-DAZd-31. AR. B.II. F.VI.f. 222v. 25. VIII. 1394.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 298r. 24. VI. 1402.; HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VII.f. 115r. 7.X. 1399.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.2/3 f. 6r. 18.I.1404.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/1. f.22r. 16. III. 1382.; HR-DAZd-31. AR. B. II. F.VI.f.7r. 29. IV. 1391.; HR-DAZd-31. PS. BI. F.III.f.79r.12. VIII. 1394.; HR-DAZd-31. RM. F.3.f.123v. 2.XI. 1388.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.31r. 30. XI. 1387.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.156r. 8. VII. 1397.; HR-DAZd-31. JT. F.1/1. f.9r. 6.VIII. 1404.; HR-DAZd-31. RM. B.I.F.I. f.206r. 22.X.1387.; HR-DAZd-31. PS.B.II.F.1.f.16r. 5. IX. 1375.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/3. f.94v. 16. III. 1385.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/3. f.94r. 16. III. 1385.; HR-DAZd-31. RM. F.3. f.109v. 9. IX. 1388.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f. 85r. 9. III. 1399.; HR-DAZd-31. VBF. B.I.F.1. f.438v. 20. III. 1403.; HR-DAZd-31. VBF.B.I. sv.2. F.1.f. 361r. 6. IV. 1403.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2. F.1. f.361r. 6. IV.1403.; HR-DAZD-31. PP.B.I.F.13.f. 7r. 15. 1369.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.67v. 26.VII. 1383.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI.f.21r.3. VII. 1391.; HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.br.47.13. IV. 1404.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V.f.23r. 6. VII. 1390.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.46v. 3. XI. 1390.; HR-DAZd-31. PP.B.I. F.12.f. 15v. 1369.15.XII.; HR-DAZd-31. RM. F.1.f.383v. 26. III. 1389.; HR-DAZd-31. PS.B.III. F.46. f.10v. 16. X. 1393.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.I. f.99r. 30.XII.1384.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.I. f.99r. 30.XII.1384.; HR-DAZd-31. PS. B.II.F.23.f.4r. 14. VII. 1384; HR-DAZd-31. PS. B.II.F.24.f.3r. 17.XII.1384.; HR-DAZd-31. PS. B.II. F.24.f.9v. 24. I.1385.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.I.f.143r. 15.III.1385.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/1. f.22r.16. III. 1382.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.16.f. 10r. 25. IV. 1372.; HR-DAZd-31. PP.B.I.F.16.f. 10v. 27. IV.1372.; HR-DAZd-31. AR.B.II.F.VI. f.237v. 30.VI. 1395.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.197v. 9. IX. 1387.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.150v. 24. IX. 1386.; HR-DAZd-31. RM. F.1.f.142r. 26. VIII. 1386; HR-DAZd-31. PS.B.II.F.26.f. 11r. 3.VII. 1386.; HR-DAZd-31. PS.B.II.F.15.f. 20v. 19. X. 1380. HR-DAZd-31. RM. F.3.f.3r. 23. XI. 1384.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V.f.24v. 6.VII. 1390.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII.f.183v. 29.XII. 1402.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1.f.250v. 5.XI.1401.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F. 2/3. f.26r. 1.VIII. 1408.; HR-DAZd-31. JT.F.1/2.f.25r. 9. VII. 1404.; HR-DAZd-31. JT.F.1/2.f.25r. 9. VII. 1404.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.2/2. f.24v 3. XI. 1400.; HR-DAZd-31. PS.B.III.F.62. f.8v. 12. XII. 1396.; HR-DAZd-31. AR.B.III.F.VIII.f.213v. 4.II. 1403.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.24v. 6.VII. 1390.; HR-DAZd-31. PS.B.I.F.VIII.f.255r. 11.I.1391.; HR-DAZd-31. AR. B.2. F.V. f.24r. 6.VII. 1390.; HR-DAZd-31. SZB. VBF.B.I.sv.2.F.1.f.331r. 26. XI. 1402.; HR-DAZd-31. AR.B.II. F.VII.f.72r. 31. XII. 1398.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.2. f.152v. 10. I. 1386.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.sv.2.F.1. f.331r. 26. XI. 1402.; HR-DAZd-31. AR. B.IV. F.2.f.42v. 17.VI.1385.; HR-DAZd-31. RM. F.3.f.14v. 4. X. 1387.; HR-DAZd-31. VBF.B.I. F.11. f.179r. 3. XII. 1395.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f. 57.r. 30. XI. 1388.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.3/2. f.219r. 15. III. 1407.; HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.114r. 25. III. 1400.; HR-DAZd-31. AR.B.V.Sv.III. F.4.f.br.47. 13.IV.1404.; HR-DAZd-31. AR. B.V. Sv.III. F.4. f.114r. 25. III. 1400.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.3/2. f.219r. 15. III. 1407.; HR-DAZd-31. VBF.B.I.F.6. f.122r. 8. II. 1395.; HR-DAZd-31. RM. B.I. F. I. 4v. 13. VII. 1384.; HR-DAZd-31. RM.F.3.f.58v. 13. III. 1387; HR-DAZd-31. RM.F.1. f.262r. 18. III. 1388.; HR-DAZd-31. AR.B.I.Sv.III. F.1. f.26r. 20.V.1387.; HR-DAZd-31. AR.B.IV.F.4.f.109r. 26. XII. 1387.; HR-DAZd-31. PS.B.III.F.62. f.6v. 1396.; HR-DAZd-31. AR. B.I. F.III/I. f.26r.20. V. 1387.; HR-DAZd-31. AR.B.IV. F.4. f.25r. 15. V. 1387.; HR-DAZd-31. RM. F.1. f.262r.18. III. 1387.; HR-DAZd-31. RM.F.3. f.75v. 8. VI. 1388.; HR-DAZd-31. RM.F.1. f.337v.23. XI. 1388.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.335v.19. XI. 1388.; HR-DAZd-31. RM.F.1.f.337v. 2. XI.1388.; HR-DAZd-31. PS. B.III. F.60.f.11r. 16. V. 1396.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.38r. 8. III. 1388.; HR-DAZd-31. JC. B.I. F.1/2. f.53r. 5. II. 1383.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.31r. 30. XI. 1387.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.107v. 30.XI. 1390.; HR-DAZd-31. AR. B.V. F.I. f.58r. 20.XII. 1388.; HR-DAZd-31. PS. B.III./49. 27.VI. 1394.

Državni arhiv u Zadru, Spisi Curie maior civilium jadrensis (u daljemu tekstu HR-DAZd-22.): HR-DAZd-22. K.2.sv.9. f.23r.

Arhivi

Državni arhiv u Zadru, fond 31, Bilježnici Zadra: Petrus Perencanus (1365 – 1392), Vanes Bernardi de Firmo (1375 – 1404), Nicolaus de Flumine (1389 – 1392), Johanes Casulis (1381 – 1417), Teodorus Prandino (1403 – 1441), Johanis de Trotis (1404 – 1407).

Državni arhiv u Zadru, fond 22, Veliki sudbeni dvor u Zadru (*Curia maior civilium Jadrensis*).

Državni arhiv u Zadru, fond 19, *Datia et incantus civitatis Jadre*.

Literatura

Brunelli, Vitalino. *Storia della citta di Zara*. Venezia: Istituto di arti grafiche, 1913.

Čolak, Nikola. “Proizvodnja i pomorska trgovina paškom solju do pada Paga pod mletačku vlast 1409. godine”. *Pomorski zbornik I* (1963): 477-515.

Dokoza, Serđo; **Andreis**, Mladen. *Genealogije zadarskog plemstva u srednjem vijeku* (u pripremi).

Fortunić, V. “Povjesničke crtice državnih solila u Stonu”. *Dubrovački list* 13 (1927), br. 4: 2-3.

Gecić, Milena. “Dubrovačka trgovina solju u XIV. st.”. *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 3 (1955): 95-153.

Hocquet, Jean Claude. “La fiscalite du sel au service du pouvoir colonial de Venise en Dalmatie (XV. – XVI. siecles)”. *Acta historico-oeconomica* 21 (1994): 31-71.

Jiriček, Konstantin. *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka*. Beograd: SANU, 1962.

Peričić, Šime. “Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti”. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001): 45-83.

Peričić, Šime. “Prilog poznavanju stonske solane”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 43 (2005): 139-163.

Rački, Franjo, ur. *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*. Zagrabiae: Sumptibus Academiae scientiarum et artum, 1877.

Raukar, Tomislav. “Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. st.”. *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest* 7-8 (1969 – 1970): 19-79.

Raukar, Tomislav. *Zadar u XV. stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1977.

Raukar, Tomislav. “Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću”. *Historijski zbornik* 23-24 (1980 – 1981): 139-209.

Raukar, Tomislav. *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku (odabrane teme)*. Split: Književni krug, 2007.

Smičiklas, Tadija, ur. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. svezak VII: Diplomata annorum 1290-1300. continens*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1909.

Stipišić, Jakov. "Inventar dobara zadarskog patricija Grisogona de Civaellis iz 1384. godine". *Zbornik historijskog zavoda Jugoslavenske akademije* 8 (1977): 375-410.

Šišić, Ferdo. "Ljetopis Pavla Pavlovića, patricija zadarskoga". *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* 6 (1904): 1-59.

Zjačić, Mirko, **Stipišić**, Jakov, ur. *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove*, knj. II. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 1969.

The Nobility of Zadar and Salt during the Second Half of the 14th and the Early 15th Century

Serđo Dokoza
Department of History
University of Zadar
Mihovila Pavlinovića 1
23000 Zadar
Croatia
E-mail: sdokoza@net.hr

Summary

The aim of this paper has been to assess the importance of salt as the object of the most lucrative trade for some noble kindreds and individuals in Zadar.

It has been established that 99 persons from 37 noble kindreds of Zadar were in some way connected to salt, which has allowed us to create a link between the well-known significance of this industry for the nobility of Zadar and some specific kindreds and individuals.

Based on the relationship between the number of salt plants and shares in salt trade, it has been established which persons among those who dealt with salt focused primarily on production or trade.

It has also been established to which degree certain individuals or kindreds excelled in the trade, be it as owners of salt plants, producers, or merchants. Thus, the greatest owner of salt plants in Zadar was Marin Matafar and the most prominent merchant – Juraj Rosa. As for Koža Begna, one might say that his numerous salt plants made him the greatest salt producer, while his numerous sale contracts also show him as a prominent salt merchant. Besides these prominent examples, the article presents a whole series of other noblemen and noble kindreds whose share in this industry, regardless of whether they were involved in production or trade, was somewhat less important, as well as some of those who were not directly related to salt.

In this way, the author has offered a whole series of prosopographic sketches of various noblemen with regard to salt, which makes it possible to create a rough pattern and profile of the average “salt nobleman” from Zadar: a nobleman who possessed a number of salt plants and most likely traded in his own salt as well. It has thus been possible to establish how many salt plants they possessed and to which extent they engaged in salt trade, as well as how much salt they were purchasing or selling.

This article also seeks to establish some of the mechanisms of salt production and trade in the Zadar area. Salt trade has been analysed in special detail in order to

draw conclusions about the way in which the local trade functioned, particularly regarding the fact that the quantities were mostly small, unlike the extensive salt trade in the wider region.

The analysis has also established a range of property size in the industry. Thus, taking into account the hundred or more salt plants owned by large salt producers, owning less than a hundred salt plants may be considered as mid-range property, while less than thirty would be small property. The range of property has also been established for salt trade, whereby extensive trade would refer to one to ten *millier* and small one to several hundred *modius*.

Defining the large, mid-range, and small salt producers or traders has allowed us to propose a stratigraphic model of Zadar's nobility in salt industry and to make conclusions about the relationships between its various participants. It is evident that, among the 99 noblemen involved in salt industry, small entrepreneurs prevailed, since as many as 53 owned less than 30 salt plants. Only 16 of them owned between 30 and 100 salt plants, and only five of them owned more than a hundred. Moreover, as many as 25 were involved only in trade, which means that they did not possess any salt plants.

The statistics regarding salt merchants are indicative as well. First of all, we have observed a large discrepancy between those who bought salt and those who sold it. Thus, among all those involved in salt industry (the aforesaid 99 noblemen), be it as producers or merely as merchants, only 32 bought a certain amount of salt in order to sell it, whereas as many as 67 of the involved never bought any salt. The data concerning salt sales offer a somewhat different picture. The largest group (as many as 26) sold less than one *millier* in total during their entire involvement with salt. Comparison with the owners of salt plants has shown that they were mostly small salt plant owners, who sold their own salt from year to year. Among them, 24 may be considered as mid-range salt merchants, with the total of sold salt ranging between one and five *millier*. The smallest group consists of large-scale merchants (only nine of them), who sold over five *millier* of salt during the entire period in which they traded in salt. As the table shows, some sold a considerably large amount – dozens of *millier*.

Even though some facts could not be established for objective reasons, such as who sold his own salt and who traded in purchased salt, or the impossibility of statistically evaluating the quantity and fate of the produced salt, the sale of which was not documented, the established parameters help us get a general idea about the status of salt industry among the nobility of Zadar.

This paper is intended to mark the beginning of an economic analysis of Zadar's noble kindreds and individuals, with the final aim of establishing the power hierarchy in this leading stratum of Zadar's society.

Keywords: nobility, salt, trade, Zadar, Pag, Angevins